

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GIAMBATTISTA VICO

Çağımızın Araştırma Yöntemleri Üzerine

Çeviren: Talip Kabadayı

ÇAĞIMIZIN ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ ÜZERİNE

Giambattista Vico

BilgeSu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

**Çağımızın Araştırma
Yöntemleri Üzerine
Giambattista Vico**

**Çeviri: Talip Kabadayı
Editör: Kudret Sancak**

ISBN 978-9944-795-99-9

© BilgeSu Yayıncılık
Yayıncı Sertifikası: 19366

1. Baskı, 2017 (1000 adet)

Ataç 2 Sok. 65/1
Kızılay-Ankara
Tel : 312. 425 93 76
Faks : 312. 425 93 77
e-mail: bilgesu@bilgesuyayincilik.com.tr

Kapak
Ali İmren
Dizgi
Turgut Kaya

Baskı
Ankamat Matbaacılık
Tel: 312. 394 54 94
Sertifika no: 13256

ÇAĞIMIZIN ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ ÜZERİNE

Giambattista Vico

Çeviri
Talip Kabadayı

BilgeSu
Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

Giambattista Vico Üzerine Bir Derkenar	7
I Mevcut konuşmanın konusu: Çağımızın araştırma yöntemleriyle antikçağın araştırma yöntemlerinin karşılaştırılması: bilimin çeşitli alanlarının değil; çağımızın araştırma yöntemleriyle antikçağın araştırma yöntemlerinin karşılaştırılması. Her araştırma yönteminde olmazsa olmaz unsurlar nelerdir? Ele alınacak konuların dağılımı ve bilimlerin yeni araçları. Araştırmaların yardımcı unsurları. Günümüzde araştırmalarımızın amacı nedir?	11
II Modern bilimlerin kullandığı araçlardan kotarılan araştırma yöntemlerimizin avantajları. Felsefi eleştirinin avantajları. Analiz. Geometrik yöntemin fiziğe, kimyanın tıbbı uygulanması. Farmakoloji kimyası. Kimyanın fiziğe, mekaniğin tıbbı uygulanması. Mikroskop. Teleskop. Denizci pusulası. Modern geometri ve fiziğin mekaniğe uygulanması. Yeni araçların kullanımından sağladığımız avantajlar. Sanat şaheserleri. Matbaa. Üniversiteler. Araştırmalarımızda göz önünde bulundurduğumuz amaçtan kaynaklanan avantajlar.....	15
III Modern eleştirinin eksiklikleri. Akılbaşındalığı olumsuz etkileyen eleştiri. Belagata engel teşkil eden eleştiri: imgelemi, hafızayı ya da her ikisini birden geliştiren sanatlara set çeken eleştiri. Antikçağ insanları modern eleştirinin eksikliklerinin önüne nasıl geçmişlerdi. Modernlerin <i>topik</i> leri savaştıkları; eş deyişle, olasılıklı uslamamada işe koşulan argüman oluşturma sanatları biçimini. Bu savaştıklarının dezavantajları. Felsefi eleştirinin doğasında olan dezavantajlardan nasıl sakınılabılır.	19
IV Geometrik yöntemin fiziğe uygulanmasının yol açtığı sıkıntılar. Doğayı daha ayrıntılı araştırma arzusunu söndürür. Fiziği filozoflar olarak, diyeceğim, Hristiyan filozoflar olarak nasıl çalışabiliriz. Geometrik yöntemin kullanımının kişinin kendisini uyumlu ve eksiksiz bir şekilde ifade edebilme yetisine zararı. Bu durum rahat ve içerikli konuşmaya engel teşkil eder. Belagatte mümkün olduğunca kaçınılması gereken hantal konuşmaya yol açar. Bu durumun eksikliklerinin önüne nasıl geçilebilir?	27
V Analiz. Mekanik için analizin elverişsizliği. Analizin dezavantajlarından nasıl kaçınılabılır?	31

VI	Tıp çalışmaları ve uygulamalarına ilişkin modern yöntemimizin eksiklikleri ve bunların nasıl giderileceği konusu	35
VII	Amacımız doğrultusunda etik, sivil öğreti ve belagat alanlarında kullanılan modern araştırma yöntemlerimizin dezavantajları. Sivil öğreti. Belagat. Tekrar sivil öğreti ve belagat. Araştırma yöntemlerimizin eksiklikleri hayatı idamenin yol gösterici ilkeleri bakımından nasıl giderilebilir?.....	39
VIII	Şiir. Hangi koşullar altında modern eleştiri yöntemi şiire fayda sağlar. Geometrik yöntemin şiire uygunluğu. “İdeal” ya da “evrensel” hakikat şiirin uygun yol gösterici ilkesidir. Modern fizik araştırması şiire uygun düşer.	47
IX	Hristiyan teolojisi	51
X	Pratik yaşamdaki eylemlerimizle ilgili konulara dair kural koyucu rehber kitapların dezavantajları. Bu dezavantajlar nasıl bertaraf edilir	53
XI	Hukuk uygulaması ve araştırması. Yunan hukuk ilmi. Roma hukuk ilmi. Özgür Roma cumhuriyeti hukuk ilmi. Hadrianus öncesi İmparatorların idaresindeki Hukuk ilmi. Konstantin idaresindeki hukuk ilmi. Hukuk araştırmasının avantaj ve dezavantajları. Birinci avantaj ve dezavantaj; ikinci avantaj ve dezavantaj; üçüncü avantaj ve dezavantaj; dördüncü avantaj ve dezavantaj; beşinci avantaj ve dezavantaj; altıncı avantaj ve dezavantajın çekinceyle ifade edilmesi. Accursius ve çömezlerinin hukuk ilmi yönteminin avantajı. Bu yöntemin dezavantajları: birinci ve ikinci dezavantajı. Hukuk araştırmasındaki dezavantajlardan nasıl sakınılabılır.	55
XII	Sanat şaheserleri. Bunların mevcudiyetinin yarattığı dezavantajlar. Bu dezavantajların nasıl bertaraf edileceği.	77
XIII	Yazı basım ve karakterleri. Matbaanın dezavantajları. Bu dezavantajların nasıl aşılabacağı.	79
XIV	Üniversiteler. Üniversitelerin eksiklikleri ve bu eksikliklerin nasıl giderileceği.....	81
XV	Sonuç.....	85

Giambattista Vico Üzerine Bir Derkenar

Napoli’de doğan Giambattista Vico (1668-1744) İtalyan filozof, retorik hocası, belagat (hitabet) profesörü, tarihçi ve hukukçudur. Klasik antik yunan düşüncesinin savunucusu ve modern rasyonalizmin sıkı bir eleştirmenidir. Modern tarih felsefesinin kurucusu olarak da bilinen Vico’nun hareket noktası “verum esse ipsum factum” ilkesidir; eş deyişle, “hakikatin ölçütü onun yapılmış olmasıdır”.

Vico’nun ilk özgün felsefe eseri *On the Study Methods of Our Time* (Çağımızın Araştırma Yöntemleri Üzerine) adlı eseridir ve bu çalışmasında antikçağ ve modern çağ arasındaki çekişmeleri ele alırken, hümanist eğitimin doğasına ilişkin göz ardı edilemeyecek felsefi argümanlar geliştirir. Hepsinden öte, bu kitapta Vico hümanizma karşısında bilimcilik (*scientism versus humanism*) tartışmasına canalcı bir katkı sağlayacak şekilde klasik ve modern kültürün meziyetlerini karşılaştırarak, Kartezyen dünya görüşünün bir sonucu olan bilginin bölümlere ayrılmasını (parçalanmasına) da şiddetle eleştirir ve yadsır.

Kartezyen kuru mantığının karşısına hümanistik gelenekle çıkan Vico, hafıza ve imgelemin değerini teslim eden kapsayıcı hümanist bir bilim anlayışına duyulan gereksinimi apaçık gözler önüne serer. Bu bağlamda, Vico’nun tarih felsefesinin en büyük kaynağı *Scienza Nuova* (Yeni Bilim) adlı eseridir. *Yeni Bilim* adlı ünlü eserinin iki temel amacı vardır: Birincisi, Vico, tarihte işleyen evrensel bir ilke veya örüntü varsa ki ona göre böyle bir şey var, onu keşfetmeyi ümit ediyor; ikincisi, bu ilkenin geçmişte belli bir takım insanları ve toplulukları nasıl etkilediğini gözler önüne sermeyi amaçlıyor. Vico amaçlarını ortaya koymak için iki yöntem kullanır: felsefe ve filoloji. Bu terimlerin anlamı birbirinden ayrılmamalıdır ancak bu terimlerin kullanım amaçlarında şöyle bir fark vardır: felsefe; tanımların ve eylemlerin temellendirilmesi iken, filoloji; edebiyat, tarih ve dil araştırmasıdır.

Vico’nun tarih için bulduğu örüntü spiral hareketli sarmal bir şeydir. Geçmişte hem tekrarlar hem de gelişmeler söz konu-

sudur. Tarihte benzer gelişmede devam eden dönemler vardır. Bu tip bir gelişme sonra diğer dönemlerde tekrarlanmaktadır, aynı olaylarla değil ama kesinlikle aynı genel çerçevede. Genel örüntü aynıdır ama kişisel şahsi olaylar farklılık gösterir. Vico tarih dönemlerinin gelişiminde üç safha belirlemiştir. Tanrılar çağı, kahramanlar çağı ve insanlık çağı. Aşağıdaki şema bu çağların ana özelliklerini içermektedir.

Tanrılar Çağı	Kahramanlar Çağı	İnsanlık çağı
Duygu	İmgelem (tahayyül)	Akıl
İnsan doğası: Sert ve acımasız	İnsan doğası: Asil ve gururlu	İnsan doğası: Uyumlu ve mantıklı
Yönetim: Teokratik (üstün olan Tanrı)	Yönetim: Savaşçı Aristokrasi (bazıları diğerlerinden üstün)	Yönetim: Demokrasi (bütün insanlar eşit)

Bu üç çağa karşılık gelen; üç çeşit insan tipi (barbar, kibirli, mantıklı), üç gelenek, üç din ve üç kural vardır. Vico tarihte bazı dönemlerde tanrılar çağından kahramanlar çağına; kahramanlar çağından insanlık çağına bir hareket olduğunu keşfettiği düşüncesindedir. İnsanlık tarihi zamanla her periyotta gerileme, çöküş ve barbarlığa geri dönerek yeni bir döngünün başlangıcını mümkün kılar. Tarihin itici gücü de Tanrısal kayradır.

Bu bağlamda Vico için eğitimin en önemli ve aslında tek amacı doğru eylemde bulunmamızı sağlamasıdır. Bu noktada, eleştiri; doğru düzgün konuşma sanatıdır; eş deyişle, belagat sanatıdır. Gençlere bilimlerin ve sanatların bütünselliği öğretilmeli ve onların entelektüel güçleri sonuna kadar geliştirilmelidir. Aklıbaşındalık ve belagat alarında kendilerini geliştirsinler diye en baştan gençlerin sağduyuları güçlendirilmelidir. İmgelem ve belleksel yetenek gerektiren sanatlarda etkin olabilsinler diye gençlerin hayal güçlerinin ve hafızalarının güçlenmesine olanak sağlamalıyız.

Vico'ya göre, eğitim kuramımız, öğrencinin özellikle *felsefi yetisini*; diğer bir deyişle, "birbirinden apayrı olan ve görünürde birbirinden tamamen farklı konular arasındaki benzerlikleri algılama kapasitesi"ni geliştirmelidir, zira bütün dâhiyane, keskin ve parlak ifade biçimlerinin kaynağını ve ilkesini oluşturan şey bu kapasitedir. Bununla beraber, eğitim yöntemlerimizin en büyük eksikliği doğa bilimlerine gereğinden fazla önem vermemiz ve etiğe yeterli ilgiyi göstermememizdir. Asıl hatamız, etiğin insan karakterini, yaradılışını, tutkularını ele alan kısmını; hatta bu etmenlerle kamu hayatı ve belagat sanatını adapte etme tarzıyla ilgilenen yanını, ihmal etmektir. Öyleyse, eğitim kişinin dâhiyane bir yöntemle aklını eğitmesine, ister doğa hakkında isterse insanlar hakkında yahut da siyaset hakkında olsun konuları daha özgür ve parlak bir ifade tarzıyla incelemesine ve tartışmalı konuların her iki tarafını da savunmasına olanak tanımalıdır.

Vico eğitimde yaratıcı dehanın önemini üzerinde de durur. Buna göre, öncelikle antik eserler okunmalıdır, zira onlar kendini kanıtlamış bir güvenilirlik ve gücü temsil ederler. Dolayısıyla, okullarımız öğrencilerin egzersizler yaparak beden güçlerini ve çevikliklerini geliştirmeleri yanında genç beyinlerin eğitilebileceği ve güçlendirilebileceği yerler olmalıdır. Eğitimde, bütün sanatların ve bilimlerin anası olan felsefenin gelişimine yoğun bir ilgi göstermek ve felsefi alanda otoriteye bel bağlamayıp, tüm sorunları tartışmaya açıp ustalık kazanmak gerekir. Hatta kamu işleri konusunda bilinmesi gereken her ne varsa, öğrenciler bunları en ince ayrıntısına kadar filozoflardan öğrenilmelidir.

Kısaca söylendikte, Vico'nun en önemli epistemolojik formülasyonu "*verum est factum*"dur; buna göre, hakikat olguya dönüştürülür, yani, hakikat yapılmış olandır. İşte eskiçağın bilgelik anlayışının anlam ve önemi bu "*verumfactum*" ilkesinde ifadesini bulmaktadır. Vico'ya göre Latinler için *verum* (hakikat) ve *factum* (yapılmış olan) birbirlerinin yerine kullanılırlar birbirlerine dönüştürülürler. İşte Kartezyen bilim yöntemine ve Kartezyen felsefeye en ciddi meydan okuma Vico'nun bu önermesidir.

Vico'ya göre hakikatin ölçütü Kartezyen felsefenin dediği gibi açık seçik fikirler değil hakikatin ölçütü yapılmış olmasıdır. Buna göre Kartezyen bilim ve eğitim tabiat doğasının kesin fikirler sağlayabileceğini fakat insan doğasının, kültür dünyasının kesin olmadığını teslim etmektedir. Vico ise bunun tam tersini savunmaktadır. Ona göre doğa dünyasını tanrı yarattığı için en iyi onu tanrı bilebilir insanlar ise en iyi kendi yaratmış oldukları insan dünyası, kültür ve tarih dünyasını bilebilir. İşte Vico'nun felsefesinin temelini bu anlayış oluşturur; buna göre, bilimin asıl odak noktası doğa dünyası değil insan dünyasıdır. İnsan dünyasını insanlar yaptığı için bu insan dünyasının nedenini de yine insanlar kavrayabilir.

Talip Kabadayı
04 Aralık 2017
Aydın

Francis Bacon, *De dignitate et de augmentis scientiarum* isimli küçük ama paha biçilmez eserinde halihazırda sahip olduğumuz sanat ve bilim dallarına daha başka hangilerinin eklenmesi gerektiğine dikkat çekme sorumluluğunu üstlenmekte ve insan aklının salt mükemmelliğe erişmesi için [gerekli olduğu müddetçe] bilgi dağarcığımızı nasıl zenginleştireceğimize dair öneriler getirmektedir.

Gelgelelim, Büyük Şansölye, yeni bir bilim kozmosunu keşfederken, dünyamızın peşindeki bir araştırmacı olmaktan ziyade tamamen yeni bir evrenin öncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitmek tükenmek bilmeyen talepleri insanoğlunun gayretinin en üst sınırını öylesine aşar ki Büyük Şansölye kültürel eksikliklerimizi nasıl giderebileceğimizden çok, mutlak eksiksiz bir bilimler dizgesi oluşturmada nasıl da başarısız olduğumuzu dile getirmiş gibi görünmektedir.

Bu durum, bana göre, gücün doruklarını tutanların mükemmeli ve sonsuzu arzulamasından kaynaklanmaktadır. Bacon, bu yüzden, fikri alanda, insan ilişkilerinde egemenlik kurduktan sonra, denize taş döşeyerek, dağları yelkenliyle aşarak, doğanın yasakladığı diğer boş işlerle uğraşarak, Doğa'nın düzenine karşı sonsuz bir serveti hesapsızca harcayan güçlü imparatorlukların hükümdarları gibi hareket etmiştir.

Kuşkusuz, insanın bilgisine sunulan her şey tıpkı insanın kendisi gibi sınırlı ve noksandır. O nedenle de, kendi çağımızı Antikçağ ile karşılaştıırırsak –şayet her iki kefedede öğrenmenin avantaj ve dezavantajlarını tartarsak– bizim başarılarımızla Antikçağın başarıları genel olarak birbirine denk düşecektir.

Modern çağ insanı olarak bizler Antikçağ insanların hiç de farkında olmadıkları pek çok şeyi keşfettik; beri taraftan, Antikçağ insanları bizim hala daha farkında olmadığımız bir dolu şey biliyorlardı. Entelektüel ya da pratik uğraşların bazı dallarında ilerleme kaydetmemize imkan sağlayan bir çok tekniğe sahibiz; gerçi, onlar da başka dallarda ilerleme sağlayacak olanaklara

sahiptiler. Modern çağ insanları bütün dikkatlerini bizim neredeyse tamamen görmezden geldiğimiz belli sanatlara vermişlerdi; bizlerse onların belli ki küçümsediği bazı başka sanat dallarının ardından gitmekteyiz. Antikçağ insanlarının isabetli bir biçimde birleştirdiği pek çok disiplin bizim tarafımızdan parçalanıp bölünmüştür; biz ise onların işe yaramaz diye ayrı bir yerde tuttukları bazı disiplinleri birleştirilmiş olarak ele almaktayız. Sonuçta, birçok kültür dalının gerek görünüşü gerekse adı değiştirilmiştir.

Mevcut tartışmanın konusunu yukarıda anlatılanlar oluşturmaktadır: Hangi araştırma yöntemi daha sağın ve iyidir; bizimki mi yoksa Antikçağın araştırma yöntemi mi? Bu konuyu incelerken, ilgili yöntemlerin avantajlarını ve dezavantajlarını örneklerle gözler önüne sereceğim. Yöntemlerimizin hangi bakımlardan eksik olduğunu ve bunları nasıl giderebileceğimizi saptamanın yanında varsa gideremediğimiz eksiklikler ile özellikle Antikçağ insanlarının mağdur olduğu eksiklikler arasında benzerlikler olup olmadığını da tespit edeceğim.

Yanılmıyorsam bu yeni bir konu hatta bu meseleye dair bilgi öylesine önemli ki bu konunun daha önceden ele alınmamış olması beni hayretler içinde bırakıyor. Acımasız eleştirilerden kaçmayı umarak, amacımın günümüz ya da antikçağ araştırma yöntemlerinin dezavantajlarını ortaya koymak olmadığı daha ziyade her iki dönemin araştırma yöntemlerinin sağladığı avantajları karşılaştırmak olduğuna inanmanızı diliyorum.

Bu konu sizi doğrudan ilgilendiriyor: Bazı alanlarda Antikçağ insanlarından daha çok şey bilerseniz bile başka alanlarda daha az şey bildiğinizi kabul etmelisiniz. Antikçağ insanlarından daha çok bilgi edinebileceğiniz bir yöntem işe koşmalısınız; hatta antikçağ araştırma yöntemlerinin eksikliklerinin farkına varırsanız, kendi yöntemlerimizin kaçınılmaz güçlüklerine katlanabilirsiniz.

Size önerdiğim konuyu daha iyi kavramak için mevcut tartışma içinde antik ve modern çağ biliminin ya da sanatının ayrı

alanları ve münferit bilgi dalları arasında benzerlikler kurma amacı gütmediğimi de açıkça anlamalısınız.

İmdi, niyetim, bir yandan araştırma yöntemlerimizin hangi bakımlardan Antikçağ insanların araştırma yöntemlerinden üstün olduğunu göstermek; diğer yandan hangi bakımlardan aşağı olduğunu keşfetmektir; ya değilse araştırma yöntemlerimizin Antikçağ araştırma yöntemlerine galebe çalmamasını nasıl telafi edebileceğimizi ortaya koymaktır.

Amacımız doğrultusunda, bir yandan, yeni sanatlar, bilimler ve buluşlar arasında en azından ayrımlar yapmamız gerekecek; diğer yandan da bilgi için yeni *araçlar* ve yardımcı unsurlar oluşturmak zorundayız. Sanatlar, bilimler ve buluşlar öğrenmenin harcıdır; araçlar ve yardımcı unsurlar ise yol ve yöntemlerdir; işte tartışmamızın konusu tam da budur.

Her araştırma yönteminin üç bileşenden meydana geldiği söylenebilir: araçlar, tamamlayıcı yardımcı unsurlar ve öngörülen amaç. Araçlar, sistematik ve düzgün bir ilerleme gerektirir; gerekli bir eğitimden sonra belli bir sanat veya bilim dalında ustalaşacak olan bir çırak, işe, uygun ve sağın bir yöntemle koyulmalıdır. Araçlar, öğrenme sürecinden önce gelir; tamamlayıcı yardımcı unsurlar ve yöntemler ise bu göreve eşlik ederler. Öngörülen amaca gelince; buna erişilmesi, her ne kadar öğrenme sürecinden sonra olsa da, gerek öğrenme sürecinin başında gerekse tüm öğrenme süreci boyunca öğrenen kişi tarafından gözden kaçırılmamalıdır.

Tartışmamızı uygun bir sıraya göre yürüteceğiz ve öncelikle araçları tartışacağız; ardından da araştırma yöntemine eşlik eden yardımcı unsurları ele alacağız. Amaca gelince, amaç tıpkı kan dolaşımı gibi öğrenme sürecinin oluşturduğu bedenin her tarafında dolaşmalıdır. Sonuç olarak, nasıl ki nabız, atardamar atışının en iyi hissedildiği noktada en tam şekilde ölçülürse, araştırma yöntemimizin amacı da en belirgin noktada ele alınacaktır.

Bilimin yeni araçlarının bazıları yine bilimdir; bazıları sanattır; bazıları ya sanatın ya da doğanın bir ürünüdür. Modern felsefi "eleştiri" bütün bilimlerin ve sanatların ortak aracı-

dır. Geometrinin aracı “analiz”dir: analiz; fiziğin, geometrinin ve geometrik yöntemin de aracıdır (bir bakıma modern mekaniğin de aracıdır). Tıbbın aracı kimyadır ve onun yan ürünü ise farmakolojik kimyadır. Anatominin aracı mikroskop; astronomininki teleskop; coğrafyaninkiyse denizci pusulasıdır.

“Tamamlayıcı yardımcı unsurlara” gelince, Antikçağ insanların pratik sağduyuya emanet etmeye alışık oldukları bazı konuların, düzenli bir şekilde sistematik kurallara indirgenmesini buraya dahil ediyorum. Hatta tamamlayıcı yardımcı unsurlar, muhteşemlikleri onları mükemmellik timsali olarak sergileyen, güzel sanatlar ve edebiyat eserleridir; matbaada kullanılan dizgilerdir; öğrenme kurumları olarak üniversitelerdir.

Bizim araştırma yöntemimiz; tamamlayıcı yardımcı unsurların kolay erişilebilirlikleri, kullanışlılıkları ve değerlerinden dolayı, ister kolaylık, ister kullanışlılık, isterse de faydalılık açısından olsun, Antikçağ insanların yöntemine kıyasla hiç şüphe yok ki daha iyi ve daha doğru görünmektedir.

Her türden entelektüel uğraşın amacı ve konusuna gelince: Yalnızca tek bir şey göz önünde bulundurulur ve tek bir şeyin peşinden gidilir; işte herkes tarafından onurlandırılan bu şeyin adı Hakikattir.

Modern felsefi eleştiri, dört bir yanımız kuşkuyla sarıldığında bile, kendisinden emin olabileceğimiz asıl gerçekliği bize sunar. Bu eleştiri, Yeni Akademi kuşkuculuğunu bile darmadağın edebilir.

İmdi, “analiz” (demem o ki analitik geometri), Antikçağ insanlarının çözümünü imkansız gördükleri geometri problemlerini şaşırtıcı bir kolaylıkla çözmemizi sağlar.

Her ne kadar Antikçağ insanları geometri ve mekaniği tıpkı bizim gibi fizikte araştırma araçları olarak kullanmışlarsa da bunu devamlı olarak uygulamaya geçirememişlerdir. Bizlerse bu araçları sürekli ve daha iyi bir şekilde kullanıyoruz.

Geometrinin “analiz” sayesinde daha büyük bir gelişme kaydedip kaydetmediği ve modern mekaniğin yeni bir şey meydana getirip getirmediği sorusunu bir kenara bırakalım. Başı çeken araştırmacıların bir dizi yeni ve son derece mahirane yapılmış buluşlarla zenginleştirilmiş bir bilime sahip oldukları yadsınamayacak bir gerçektir. Doğanın karanlık yollarının keşfinde kendilerine bir kılavuz arayan çağcıl Bilginler fiziği geometrik yöntemle buluşturmuşlardır. Böylece, bahsi geçen bilginler, tıpkı Ariadne ipine tutunur gibi, bu yönetime tutunarak yazgısı belli seyahatlerinin sonuna gelirler. Bu bilginleri el yordamıyla hareket eden fizikçiler olarak görmeyiniz: İşin doğrusu onlar bu dünyanın uçsuz bucaksız atlas kumaşının muhteşem terzileri olarak görülmelidir; bu bilginler, Tanrının, bu görkemli evreni üzerine bina ettiği ilkeler bütünü hakkında ayrıntılı bir açıklama sunabilirler.

Antikçağ insanlarının pek bilmediği kimyanın tıbbı çok katkısı olmuştur. Şifa sanatı, insan vücudunun çeşitli fenomenleriyle kimyanın olguları arasındaki mevcut benzerliği saptayarak, gerek pek çok fizyolojik fonksiyon ve bozukluğa dair tahminde bulunmuş gerekse bunları insan gözünün fark edebileceği duruma getirmiştir.

Farmakoloji hiç kuşkusuz kimyanın bir türevidir; gel gör ki Antikçağ insanları arasında yalnızca bir ihtiyaçtı. Biz bu ihtiyacı çağımızda gerçekliğe dönüştürdük. Araştırmacılarımızın bir kısmı kimyayı fiziğe; diğer bir kısmı da mekanığı tıbbı uyguladı. Aslına bakılırsa, bizim fiziko-kimyamız adeta su götürmez biçimde *elle* birkaç meteor hatta başka bir takım fizik olgular yaratılabilir. Mekanik tıp, dayanağını makinelerin devinimlerinde bulan çıkarımlarla, insan bedeninin hastalıklarını teşhis edebilir hatta bu hastalıkları başarıyla tedavi edebilir. Açıktır ki anatomi sadece kan dolaşımını göstermekle kalmaz aynı zamanda sinir köklerini, sayısız salgıyı, damarları, insan vücudunun kanallarını ve daha nicesini (böylesi tanımlamaların zaten antikçağ tıbbına kıyasla önemli ilerlemeler olduğuna dikkatinizi çekerim) sergiler; mikroskop sayesinde, miliyer salgı bezlerinin, en küçük iç organın, bitkilerin, ipek böceği ve böceklerin anatomik yapıları açığa çıkartılmıştır. Yumurtanın kuluçka gelişiminin izlenmesinde olduğu gibi döllenme sürecini anlamamızı sağladığı için modern anatomiye çok şey borçluyuz. Tüm bunlar Antikçağ insanlarına özgü bilimlerin dar bakış açılarının tamamen dışındaydı; bunlara çağcıl bilimin ışık tuttuğu yadsınamaz bir gerçektir.

Astronomiye gelince; modern teleskop, çok sayıda yeni yıldız, güneş lekesi ve gezegeni görüş alanımıza dahil etmiştir. Bu buluşlar, Batlamyos'un kozmoloji sistemindeki bir takım eksiklikleri görmemize imkan tanımıştır.

Antikçağ insanları, coğrafi keşifler alanında, okyanuslar ötesi kıtalar hakkında kahince belli belirsiz öngörülerde bulunmuşlardır. Bu kıtalar, modern çağda, deniz pusulasının kullanılmasıyla gerçekten de keşfedilmişlerdir. Sonuçta, coğrafyaya çok büyük bir ihtiyaç bahsedilmiştir.

Çağımızda insanın sadece güneşle beraber dünyanın etrafını dolaşabilecek olması değil aynı zamanda güneşin ilerleme hızını aşabilecek ve gezegenden çok kısa bir süre önce seyrüseferini tamamlayacak olması inanılır gibi değildir.

Mekanik bilimi, asıl itici gücünü mevcut yöntemle öğretilen geometri ve fizikten almıştır. hatta beşeri hayatı fevkalade zen-

ginleştiren çok sayıda önemli ve bir o kadar da harika buluşu mümkün kılmıştır. Savaş tekniklerimizin de bu üç bilimden geldiği söylenebilir. Savaş sanatımız Antikçağ savaş sanatından öylesine üstündür ki şehirleri takviye etme ve şehirlere saldırı tekniğimizle Antikçağ tekniğini kıyaslayacak olursak, Minerva kendi Atina hisarına küçümsemeyle bakarken Jüpiter yıldırımlar saçan üç dişli çatalını kör ve hantal bir silah olarak aşağılar.

Bu saydıklarımız modern bilimimizin faydalandığı “araçlardır”; şimdi de kültürümüzün çeşitli kollarında kendilerinden fayda sağlanan tamamlayıcı yardımcı unsurlara bir göz atalım.

Sistematiik sanatlar (*artes*) Antikçağ insanların salt sağduyuya bıraktığı bir takım konulardan oluşmaktadır. Bu konular arasında en başta hukuk yer almaktadır. İşin zorluğundan çeken Antikçağ insanları, hukuku, sistematiik olarak düzenlenmiş, yöntembilgisel bir kuramsal dizge içerisine oturtma ümidini yitirmişlerdir.

Doğanın taklit edilmesine dayanan şiir, hitabet, resim, heykel ve güzel sanatların diğer alanlarında son derece kusursuz ürünlerden oluşan bir zenginliğimiz var hatta gelecek nesillerin beğenisine sunulan bu ürünlere emsal teşkil etme prestiji bahsedilmiş ve imtiyazı verilmiştir. Doğayı; bu başyapıtların rehberliğinde, en iyi haliyle, kolaylıkla ve doğru biçimde taklit edebiliyoruz. Matbaanın icadıyla çok sayıda kitaba erişim imkanı doğmuştur. Böylece, bilim insanlarımız yeteneklerini şu ya da bu yazarın bilgisi ile sınırlandırmak mecburiyetinden kurtulmuşlardır ve bir sürü farklı hatta neredeyse sınırsız kültür kollarında mahir bilginler haline gelmişlerdir.

Nihayet, mükemmel eğitim kurumlarına sahibiz; eş deyişle, bütün bilimlerimizin ve sanatlarımızın mahzeni olan ve insanoglunun entelektüel, tinsel ve sözel becerilerini tamamına erdirecekleri yerler olan üniversitelerimizden bahsediyorum. Bu zihinsel etkinliklerin neredeyse hepsinin güttüğü tek amaç hakikati soruşturmadır. Hakikati soruşturma işini övmeye kalkışsaydım, kimsenin kötölemeyi hiç mi hiç düşünmediği bir şeyi yücelttiğim için ömerek uyandırdım <https://rantey.org>

Bu bağlamda, araştırma yöntemlerimizin sözü edilen avantajlarını titizlikle inceleyelim ve bu yöntemlerin, antikçağ yöntemlerine özgü belli bir takım iyi niteliklerden yoksun olup olmadıklarını belirlemeye çalışalım; ya da bunun yerine, bu yöntemlerin, sorumlusunun antikçağ yöntemlerinin olmadığı kusurlarca bozulup bozulmadıklarını irdeleyelim. Eksikliklerimizi tamamlayıp tamamlayamayacağımızı ve antikçağ yöntemlerinin iyi yönlerini alıp alamayacağımızı da inceleyelim hatta bunun hangi yöntemlerle yapılabileceğini soruşturalım ve kaçınılmaz kusurlarımızı, antikçağın noksanlıkları ile dengeleyip dengeleyemeyeceğimize bir bakalım.

İşimize, çağcıl bilimin kullandığı *araçlarla* başlayalım.

Felsefi eleştiri; öncelikle çalışılması gereken bir konu olarak gençlerimizi zorladığımız bir alandır. Amacı; temel doğrularından gerek bütün yanlışları temizlemek gerekse hata şüphesini ortadan kaldırmak olan böylesi bir spekülâtif eleştiri, aynı yanlışlık zeminine hem yanlış düşünme hem de salt olasılığa dayanan ikincil doğruları ve fikirleri de oturtmaktadır; hatta, bize, zihnimizi bunlardan temizlememizi buyurmaktadır. Böylesi bir yaklaşımın zararlı olduğu apaçık ortadadır, zira ergenlerin eğitimi için yeteneklerinin mümkün olduğunca erken açığa çıkarılması beklendiğinden, sağduyunun geliştirilmesi elzemdir; aksi takdirde, yetişkinlik gelip çatığında, ergenlerimiz tuhaf kaçacak ya da kibirli davranışlar sergileyebilirler. Tıpkı bilginin doğruluktan, hatanın da yanlıştan kaynaklanması gibi sağduyunun da olasılıklara dayandırılan algılardan oluşması olumlu bir durumdur. Olasılıklar, deyim yerindeyse, doğrulukla yanlışlık arasında bir yerde durmaktadır, çünkü zaten çoğu kez doğru olan şeyler nadiren yanlıştır.

İmdi, genç insanların sağduyu hakkında eğitilmesi gerektiğinden, sağduyu gelişiminin ileri kuramsal eleştiri alışkanlığı tarafından bastırılmasını engellemek konusunda dikkatli olmalıyız. Pratik yargının bir kıtası olmasının yanı sıra, sağduyunun, belagatin yol gösterici bir ölçütü olduğunu da sözlerime eklemeliyim. Mahkemelerde sıkça rastlanan şöyle bir durum var: konuşmacı taraflar, görünüşte pek öyle olmasa da gerçeğe dayanan bir davada, asılsız ama inandırıcı bir davaya kıyasla çok daha büyük zorluk çekerler. İleri felsefi eleştiriye ağırlık veren bir eğitimde, soyut anlıkçılığın anormal gelişimine yol açma ve gençlerin belagat sanatı konusunda yetersiz kalmaları tehlikesi baş göstermektedir.

Gelişmiş eleştirimizin modern savunucuları “saflığın” bozulmamış özünü, fiziki yapıların büyük benzerliklerinin önünde, dışında ve üzerinde bir hakikat olarak kabul etmişlerdir. Gel-

gelelim, temel felsefi gerçeklere dair bu çalışma, genç zihinlerin bu araştırmadan fayda sağlayamayacak kadar toy ve kendilerine tam güvenmedikleri bir döneme denk gelmektedir.

Nasıl ki yaşlılıkta akliselimlik galebe çalarsa, ergenlikte de hayal gücü canlı ve güçlüdür. Hayal gücü, gelecekteki gelişimin en doyurucu işareti olarak görüldüğünden, asla ve kat'a körleştirilmemelidir. Hatta bir öğretmen, öğrencisinin hayal gücünün yanında, öğrencinin hafızasının eğitilmesi için de çok büyük çaba göstermelidir. Hafıza, ergenlikte, dinçlik bakımından diğer yetilere kıyasla önde gelir ve yoğun bir şekilde eğitilmelidir. Gençlerin hayal gücünün ya da hafızanın (ya da her ikisinin birleşiminin) egemen olduğu (resim, şiir, belagat, hukuk gibi) güzel sanatlara karşı olan doğal eğilimi, asla körleştirilmemelidir; hatta günümüzün bütün sanatlarının ve bilimlerinin ortak aracı olan ileri felsefi eleştiri de bu sanatların herhangi birine köstek olmamalıdır. Antikçağ insanları, bu problemten nasıl sakınacaklarını iyi biliyorlardı. Gençler için açılan okulların hemen hemen hepsinde, mantığın oynadığı rolü geometri üstlenmişti. Antikçağ insanları, Doğanın eğilimini desteklemek yönünde çaba gösteren hekimleri örnek alarak, gençlerini, güçlü imgeler oluşturma becerisi olmaksızın kavranamayacak olan geometri bilimini öğrenmelerini mecbur tutmuşlardı. Böylelikle, doğaya zarar vermeden, yaşlarının zihinsel yetilerine uygun olarak aceleye getirmeden gençlerin düşünme yetilerini beslemişlerdir.

İşe bak ki günümüzde yalnızca felsefi eleştiri onurlandırılır. Müfredatta öncelik verilmeyen "topikler" sanatı, tamamen itibarsızlaştırılmıştır. Tekrar söylüyorum, bu çok zararlıdır, çünkü argümanların türetilmesi doğası gereği geçerlilikleri ile ilgili uslamlamadan önce gelir; şu halde, eğitimde, felsefi eleştiriden ziyade argüman türetmeye öncelik verilmelidir. Çağımızda, argüman geliştirme sanatına itibar etmiyoruz hatta bu becerinin hiç bir faydası olmadığını düşünüyoruz. Bireylere eleştiri yeteneği bahşedilirse, onlara belli bir konuyu öğretmenin yeterli olacağı ve bu konuda bir hakikat olup olmadığını görme becerisine sahip olacakları iddiaları ne kadar doğru gibidir. İnsanların *Ars topica*'ya

dair önceden bir eğitim almaksızın, herhangi bir kimsenin herhangi bir konuda içerilen olasılıkları ayırt edebileceği ve *hakikati irdelemede kullandığı aynı ölçütlerle* bu olasılıkları değerlendirebileceği ileri sürülmektedir. İyi ama böyle bir kimsenin mevcut konunun her bir özelliğini göz önünde bulundurduğundan kim emin olabilir ki? Bu bağlamda, bir konuşmaya yüklenebilecek en övücü sıfat konuşmanın "kapsayıcı" olmasıdır: Övgü, hiçbir şeyi atlamayan ve dinleyicilerin kaçırılabilmesiyle şeyleri argümanından çıkarmayan konuşmacıya bağlıdır.

İmdi, doğa ve hayat kararsızlıklarla doludur; "sanatlarımızın" en önemli hatta yegane amacı doğru eylemde bulunmamızı sağlamaktır. Eleştiri; iyi ve güzel konuşma sanatıdır; *ars topica* sanatıdır; belagat sanatıdır. Geleneksel "topikler", "*medyum*" olanı, eş deyişle, orta terimi bulma sanatıdır: Skolastik felsefenin geleneksel dilinde "*medyum*" sözcüğü, Latinlerin *argumentum* dedikleri şeye karşılık gelir. *Locilerin*, diyeceğim, kullanılacak argümana has önermelerin tümünü bilen kişiler herhangi bir sorunun ya da olgunun özünde var olan ikna unsurlarını irticalen (kağıt üzerindeki yazılı metinleri okumaktan pek farklı olmayan bir yöntemle) kavrarlar. Bu beceriyi elde edemeyen kimseler hatip adını hak etmezler. Gecikme ve ertelemeye imkan vermeyen acil ve ısrarcı durumlarda, özellikle de belagati kuvvetli konuşmacının yeteneğini sergilemesi için büyük bir fırsat sunan ceza davaları görülürken, mahkemelerimizde sıklıkla karşılaşıldığı üzere, savunmasını yapması için kendisine sadece bir kaç saat verilen sanığa *ivedilikle* yardım etmek söz alan tarafın işidir. Öte yandan, ne zaman kuşku uyandıran bir durumla karşı karşıya kalsalar, felsefi eleştiri uzmanlarımız, "bu konu üzerinde düşünmem için bana biraz zaman verin" demeyi adet edinmişlerdir.

Hitabet sanatında konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişkinin kritik bir önem taşıdığını da burada ifade etmem lazım. Konuşmamızı, dinleyicilerin fikirleriyle uyumlu hale getirmek zorundayız. Güçlü ve zorlayıcı sebeplerin duygusuzlaştırdığı insanların duygusuzluklarından sıyrılıp kurtulabildiklerine ve saçma bir argümanla fikirlerini değiştirebildiklerine sıklıkla rastlanır.

Şu halde, konuşmacı, dinleyicilerin ruhlarının dört bir yanını etkilediğinden emin olmak için, kanıtı sistemli bir şekilde düzenleyen *loci* kümesinin tamamını gözden geçirmelidir. Çok da ağır olmayan konularda ısrarcı olması nedeniyle Cicero'yu suçlamak büyük haksızlıktır. Cicero; böylesi konular sayesinde, mahkemeler, Senato ve (en önemlisi de) Halk Meclisleri üzerinde haki-miyet kurabilmiştir. Hatta bu yöntem sayesinde Roma'nın emperyal yüceliğinin bir temsilcisi olarak düşünölmeyi en çok hak eden kişi olmuştur. Gerçeklere ve inandırıcılığa dikkat kesilerek farklı bir konuşmacının paçayı kurtardığı davalarda sıkışıp kalan hatibin tek kaygısının gerçeğın ta kendisi olduğı tam belli değildir. Milo'nun savunmasının nasıl yapılması gerektiğı konusunda Marcus Brutüs ile Cicero arasındaki fikir ayrılıkları, üzerinde düşünölmesi gereken eğitici bir örnektir.

Bizimkine benzer felsefi ve akılcı bir eleştiri eğitiminden geçmiş olan Marcus Brütüs (kendisi bir Stoacı olduğundan), Milo'nun, davaya bakan yargıçların insafına terk edilerek savunulması gerektiğini; Cumhuriyet için yaptığı üstün hizmetler hatta Roma'yı azılı bir suçlu olan Clodius'tan kurtarmış olması nedeniyle Milo'nun beraatını istemesi gerektiğı fikrindedir.

Bu noktada, *ars topica* konusunda bir uzman olan Cicero, zamanın genel koşullarını göz önünde bulundurarak, böylesi bir savunmayı hakimlerin insafına bırakmayı riskli bulmuştur. Sonuçta, savunmasını tamamen varsayıma dayalı gerekçelere dayandırmıştır. Ona bu konuşmayı mahkemede yapma fırsatı tanınmış olsaydı, Milo'nun kendisinin de teslim ettiğı gibi, Cicero, Milo'nun beraat etmesini sağlardı.

Gel gör ki, derin bir alim olan Antoine Arnauld *ars topicayı* küçümser ve kesinlikle faydasız bulur.

İyi de biz kime inanalım? *Ars topicayı* reddeden Arnauld'a mı yoksa belagat sanatının gerçekten de etkileyici argümanlar geliştirmeye dayandığını iddia eden Cicero'ya mı? Bırakalım buna başkaları karar versin. Bana gelince, başkasından almak zorunda kalacağım bir şeyi bir başkasına vermek konusunda hevesli değilim. Yalnız *ars topica* hakkında söylemekle yetineyim; *ars topica* bizi

belagatli kılarken, ciddi bir entelektüel eleştiri bizi hakikate ulaştırabilir. Eski devirlerde, Stoacılar kendilerini tamamen felsefi eleştiriye adanmışlarken, Akademiacılar topikler geliştirmişlerdi. Benzer şekilde, çağımızda modernler Stoacıların uzmanlaştıkları anlamsız ve yavan tümdengelimli uslamlamaları takip ederken, yakın geçmişin Aristotelesçileri, söylemlerinin çeşitli ve birden çok biçim tipleriyle nitelendirilirler.

Eğitilmiş bir modern insanın tek bir zincirleme tasıma indirgeyebileceği, Pico della Mirandola tarafından ortaya konan, bir kanıtlamayı, Cajetan yüz tane tasımla çürütür.

Antik felsefi ekol temsilcilerinin, sıkı felsefi eleştirilere meyil etmediklerinde, daha etkili konuşmaları manidardır. Stoacılığın savunucuları, (ki günümüz modernleri için olduğu kadar onlar için de saf akıl hakikatin düzenleyici ölçütüydü), felsefeciler içinde en zayıf ve verimsiz olanlarıydı. Hakikatin düzenleyici ölçütünün duyu algısında saklı olduğuna inanan Epikürosçuların ifadeleri basitti hatta Epikürosçular öğretilerini daha ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermişlerdir. Oysaki kendi bilgisizliğinden başka bir şey bilmediğini iddia eden Sokrates'in öğrencileri olan kadim Akademiacılar coşkulu ve süslü ifade konusunda ustaydılar. Hiçbir şey bilmediklerini bile bilmediklerini teslim eden yeni-Akademiacılar ise hitabetlerindeki şiddetli duygu patlamaları ve taşkınlıkları nedeniyle dinleyicilerini şaşkına çeviriyorlardı.

Gerek Stoacılar gerekse Epikürosçular tartışmanın sadece bir tarafını destekliyorlardı; Platon ise kendisine ne makul görünüyorsa bir o tarafa bir bu tarafa eğilim gösteriyordu. Carneades ise bir çekişmenin her iki tarafını da kucaklama alışkanlığına sahipti. Örnekte, Carneades bir gün adaletin varlığını iddia ederken, bir başka gün adaletin yokluğunu iddia ediyor; her iki durumda da birbirine eşit derecede inandırıcı argümanlar öne sürüyor ve argüman üretme konusunda inanılmaz bir kabiliyet sergiliyordu. Bunun nedeni, hakikatin *tek*, olasılıkların çok, yanlışların ise sayısız olmasıdır.

Her prosedürün kendine özgü kusurları vardır. Konularında uzman olanlar hatayı kabul ederler; felsefi eleştirmenlerse, olasılıkla ilgili konulara tenezzül etmezler.

Sanırım, her iki eksiklikten de kaçınmak için gençlere bilimlerin ve sanatların bütünselliği öğretilmeli ve onların entelektüel yetileri sonuna kadar geliştirilmelidir; böylelikle, gençler kökleri *ars topicaya* dayanan kanıtlama (argüman) sanatıyla tanışmış olacaklardır. Aklıbaşındalık (*prudence*) ve belagat alanlarında kendilerini geliştirmeleri için gençlerin sağduyuları en baştan güçlendirilmelidir. Tahayyül ve belleksel yetenek gerektiren sanatlarda etkin olabilmeleri için gençlerin hayal güçlerinin ve hafızalarının gelişmesine olanak tanıyın. Kendilerine öğretilenleri tam anlamıyla kişisel olarak değerlendirebilmeleri için bir sonraki aşamada eleştiriye öğrenmelerine imkan sağlayın. Öne sürülen herhangi bir argümanın herhangi bir tarafında yer almalarını sağlayan beceriler geliştirmelerine de izin verin.

Bunlar hayata geçirilirse, bence, genç öğrenciler bilim konusunda sağlam; pratik konularda akıllı; belagat sanatında akıcı; şiir ya da resim bilgisinde yaratıcı olurlar; hatta hukuk çalışmalarında öğrendikleri şeyleri ezberleme konusunda yaman olurlar.

Öğrenme süreci devam ederken, tartışmalara bodoslama müdahil olma isteğine kapılmazlar; öğretmenleri uygun görmedikçe yavan bir sıradanlıkla herhangi bir görüşü benimsemekten imtina etmezler. Bana göre, Antikçağ insanları bu konuda bizden daha üstündür.

Pythagoras'ın bütün öğrencilerine beş yıl sessiz kalmaları emredilmişti. Bu süre dolduktan sonra, öğrendikleri şeyleri savunmalarına müsaade edilirdi; lakin, gerekçelerini sadece üstatlarının otoritesine dayanarak temellendirmek zorundaydılar. "Üstat diyor ki" ifadesi onların düsturuydu. Bir felsefe talebesinin asıl işi dinlemektir. Tam da bu duruma uygun düşecek bir şekilde onlara "dinleyici öğrenciler" denirdi.

Arnauld, söylediği şeylerle, bu yöntemi hiçe sayıyormuş gibi görünse de aslında benim ifade ettiğim şeyleri tasdik ve ikrar etmektedir. Çünkü siz de yine öğrenmesi zorlama ve anla-

şılması güç açıklamalarla doludur hata bu açıklamalar her bir disipline ait dipsiz kuyulardan çekip çıkarılan kafa karıştırıcı örneklerle yapılmıştır. Doğaldır ki bu destekleyici içeriğin alındığı sanat ve bilim alanlarında çok maharetli olmadıkça, öğretmenin, bu açıklamaları ve örnekleri “açıklama” konusunda büyük bir çabası ve belagat becerisi olmadığı sürece, bu açıklamalar ve örnekler genç bir talebe için anlaşılmasız şeyler olurlar. Mantık okul müfredatının son aşamasında okutulursa, daha önce bahsettiğim meselelerin yanı sıra bu eksikliklerden kaçınmak için gerekli adımlar da atılmış olur. Faydalı örnekler vermesine karşın Arnauld’un ileri sürdüğü şeyler anlaşılmamaktadır; öte yandan, Aristotelesçiler tarafından öne sürülen şeyler anlaşılabilir konular olsalar da hiçbir fayda sağlamamaktadır.

Şimdi de geometrik yöntemin modernler tarafından fiziğe uygulanması neticesinde ortaya çıkan sorunlara bakalım. Burada aşağıdaki güçlüklerle karşılaşırız.

Tümdengelimli yöntemin temel ilkesini kimse aşındırmadığı müddetçe, bu işlemin her hangi bir kısmını gözden çıkarmak olanaksızdır. Şu halde, önümüzde üç yol vardır. Birincisi, temeli geometriye dayanan bu tür fizikten vazgeçmek ve bilimsel olmayan bir kozmos tasarımına başvurmaktır. İkincisi, fiziğin modern türüne bağlı kalınmasına karar verilmesi halinde, bu durumun çerçevesini çizmek amacıyla yeni bir yöntem ortaya konmalıdır. Üçüncüsü, şu anki yöntemimizi koruyabilir ve herhangi yeni bir olguyu fiziğin bu modern türünün doğal sonucu olarak açıklamaya çalışabiliriz. (Bu bağlamda, modern fizikçilerimizin, bana, ebeveynlerinden kendilerine rahatlık ve şaşaya dair arzu edilebilecek her şeyi sunan büyük bir malikâne miras kalan kimseleri hatırlattığını söyleyebilirim. Mobilyaların yerini değiştirmek, ufak tefek değişiklikler yapmak, bazı süsler eklemek ve bunları yenilemek haricinde yapacak hiçbir şeyleri yoktur).

Yine de bizim bilim insanlarımıza göre, geometrik yönetime dayanarak öğrettikleri böylesi bir fizik türü bir bakıma Doğanın gerçek sesidir. Her ne zaman evren hakkında kafa yormaya girişsen hep şimdiye dek mevcut modern fizikçilerle karşılaşacaksınız. Modern bilim insanlarımız için doğa hakkında kafa yormanın külfetinden bizi kurtaran ve böylesi zengince ve lüks bir şekilde döşenmiş malikâneleri bize miras olarak bırakan dehalara çok şey borçluyuz. Kozmosun yapısı ve işleyişi tamamen onların tarif ettikleri gibi olduğu doğruysa, o vakit bırakın da bu bilim öncülerine en coşkun şekilde teşekkür edilsin. Fakat, eğer Doğa farklı bir biçimde düzenlenmişse, modern fizikçilerimiz tarafından tesis edilen devinim yasalarından bir tanesi bile yanlışsa (yanlış oldukları zaten kanıtlanmış olan birden fazla yasadan bahsetmeye gerek bile yok), bırakın da bizim taraftarlarımız

beklesin ve doğanın sorunlarına çözümler bulma amacından saparak tehlikeli bir yolu dikkatsiz biçimde takip edip etmedikleri konusuna durmadan kafa yorsunlar. Olur ya, konağın çatısını tamir etmeye çalışırlarken, günahları boyunlarına, temele pek az dikkat edebilirler.

Sakin ola ne kendimizi ne de başkalarını kandırmayalım. Geometrik alanda, bu tündengelimli yöntemler, bu zincirleme tasımlar matematiksel doğruları ispat etmede en mükemmel yol ve araçtır. Gel gör ki konu alanı tündengelimli işleyişe uygun düşmediğinde, geometrik yöntem kusurlu ve yanıltıcı bir usamlama tarzı olarak karşımıza çıkabilir. Bu sebepten dolayı, antikçağ felsefe okulları, bu yöntemi matematiksel doğruları ispatlamak için kullanan Stoacıları sertçe eleştirmişlerdir. Antikçağ insanları Hrisippos'un (son derece dedüktif olan) mantığının elverdiğince kaçınmış, onun sinsi ve aldatıcı olduğunu düşünmüşlerdir.

Sonuç olarak, geometrik yöntemin gücüne güvenilerek doğru oldukları öne sürülen fizik ilkeleri aslında doğru olmasalar da bir olasılık görüntüsü verirler. Bu ilkelere ulaşılmasını sağlayan yöntem geometrinin yöntemidir, ancak bu şekilde edinilen fizik doğrular geometrik ilksavlar kadar eksiksiz biçimde ispatlanmazlar. Geometrik önermeleri kendimiz vücuda getirdiğimiz için onları ispat edebiliriz; fizik önermelere dair ispatlar sunmak mümkün olsaydı, onları *yoktan* var edebilmemiz de mümkün olurdu.

Realitenin ideal kalıpları olan ilkörnek *biçimler* sadece Tanrı'da mevcuttur. Şeylerin fiziksel doğası, diyeceğim, fenomenal dünya, bu ilkörneklere göre yapılmıştır. Fiziği, aklın spekülatif doğası içinde, demem o ki, varsayımları sınırlandırarak, incelemek, filozoflar olarak bizim görevimizdir. Antikçağ insanlarını gölgede bırakalım; onlar, keyifleri yerinde olan tanrılarla aşık atabilmek için doğayı araştırma peşindeydiler. Bize gelince, ki-birlerimize gem vurmak için fizik alanında çalışmalara devam etmeliyiz. Hakikate ulaşmada hırslı olalım ama kendimizi de onun peşinden koşmaya adayalım. Bu arayışta başarısız oldu-

ğumuz yerde, kara sevdamız bizi elimizden tutup Hakikatin, Yol'un ve Kılavuz'un ta kendisi olan Yüce Varlık'a götürecektir.

Geometrik yöntemin, fiziğin ilkelerinin etkili bir şekilde sunulmasına ayak bağı olduğunu da sözlerime eklemeliyim. Geometrik yöntem, meseleleri salt geometrik ve bariz bir biçimde ortaya koymamızı sağlar hatta bunları yalın, süssüz hata estetik cazibeden yoksun bir şekilde öğretme imkanı sunar. Modern fizikçilerin hepsi de sınırlı olduğu kadar ağdalı bir anlatım tarzını benimserler. Bizim fizik kuramımız (hem öğrenme hem de ustalaşma sürecinde) küçük ama uygun adımların sürekli ve kademeli bir silsilesiyle yavaş yavaş yol alır. Netice itibariyle, öğrenenin özellikle felsefi yetisinin; diğer bir deyişle, birbirinden apayrı olan ve görünürde birbirinden tamamen farklı konular arasındaki benzerlikleri algılama kapasitesinin gelişimi engellenmeye meyillidir. İşte, bütün dâhiyane, keskin ve parlak ifade biçimlerinin kaynağını ve ilkesini oluşturan şey, bu kapasitedir. Düşüncenin inceliğinin, titizliğinin ve zarafetinin, fikirlerin keskinliği ile özdeş olmadığının altı çizilmelidir. Hafif, zarif biçimde rafine olan şey, tek bir satırla; "ağır" olan ise çift satırla açıklanabilir. Güçlü, istisnai bir konuşmanın en büyük ve en parlak süsü olan metafor, hiç şüphesiz, ağdalı, mecazi bir ifadede ilk rolü oynar.

Gelgelelim, açıklamanın geometrik türüne alışık olan kimselerin fikirlerini etkili konuşmayla ifade etmek konusunda daha az becerikli olmalarının başka bir gerekçesi daha vardır. Belagat, özellikle cahil kalabalığın düşünme tarzlarına uygun hale getirilir. Mürekkep yalamamış insanlar, uzunca bir mantık zincirini takip etmekte, özellikle de kaçan ve hiçbir şekilde yeniden yakalanamayacak olan sözcükleri yakalamakta, çok zorlanırlar.

Eğitimsiz bir dinleyici için bir konuşmacının hızına ayak uydurmak mümkün olsa dahi, konuşmacının dinleyicilerin dikkatini kendisine vermesi için yoğun bir çaba sarf etmelerini talep ederek onlara aşırı yüklenmesi yine de yanlış olurdu. O nedenle, bir hatip böylesi bir kitleye seslenirken; rahat ve esnek bir ifade tarzı benimsemelidir. Konuşmacı kab. bir hususu ispatlamalı;

kah ana konudan hafifçe sapmaya başlamalı; kah kendi konusuna geri dönmeli; kah daha önce üstünkörü bir şekilde zihninden uzaklaştırdığı bir şeye daha etkili ve titiz bir şekilde değinmeli; kah kabataslak değinilen konuları ortaya getirmeli; kah yüzeysel olarak ele aldığı konuları daha iddialı bir şekilde vurgulamalı. Bazen, hatipliğe özgü tavırlardan birini ya da öbürünü kullanarak tek bir konu üzerinde durmalı ve onu vurgulamalı; öyle ki dinleyici onun söylediklerini aklına kazıyıp, ruhuna damgalayabilmeli.

Nihayet dikkatinizi çekmek istediğim bir konu da modern fizikçilerin yöntemlerini hayata geçirirken öncelikle en önemli ilksavları tesis ederek yol aldıklarıdır. Becerikli bir hatip ise bunun yerine iyi bilinen konuları görmezden gelir ve ikincil hakikatleri dinleyicilerinin kafasına yerleştirmeye çalışırken, değinmediği temel konuları üstü kapalı bir şekilde dinleyicilerine hatırlatır; argümanını yürütürken, dinleyicilere, bu argümanı kendilerinin tamamladıkları hissettirilir. Konuşmacı, bu yöntemle, dinleyicilerin duygularını uyandırmadan önce onların kafalarını karıştırır. Bir şekil, ne kadar güzel olursa olsun, tek başına ortak bir tepki çekemez. Oysa mükemmel bir konuşmacının verdiği keyif istisnasız herkesi memnun eder.

Geometrik yöntemin fiziğe uygulanmasının yol açtığı eksikliklerin nasıl giderilebileceğini böylelikle göstermiş oldum. Felsefi eleştirinin eksik yanları ile onlardan nasıl sakınılacağı konusunda evvelce bir şeyler söylemiştim. Bunlara sonra bazı ilaveler yapacağım.

Şimdi “analiz”i inceleyelim. Samimi bir şekilde kabul edilmelidir ki Antikçağ insanların en eğitimli olanları bile geometrinin sorunlarını çözmede Davus’un sahip olduğu beceriden daha fazlasına sahip değildi; biz modernler ise yöntemlerimizin yardımı ile Oedipus’un yaratıcılığını elde ettik. Yine de rahatlığın akli gevşettiğini, zorluğun ise geliştirdiğini göz önünde tuttuğumuzda, mekanik alanındaki modern buluşların “analiz”e atfedilip edilmemesi gerektiğini sorgulamak için durmalıyız.

Yeni buluşlara katkı yapmak yalnızca mahir bir aklın ayırt edici bir özelliğidir ve hiç şüphesiz maharet geometri ile eğitilerek muhafaza edilir. Tıpkı bir at terbiyecisinin yarışta daha hızlı olması için atı bir dereceye kadar aniden durdurması gibi geometri de aynı şekilde kullanılmak istendiğinde düşünme gücünün en etkili güç olmasını sağlamak için geometri öğrenenlerin düşünme gücünü sürekli kontrol altında tutar. “Analiz” (eş deyişle, analitik geometri), aynı sayfadaki harfleri göz ucuyla tayan bir okuyucu gibi, grafik semboller serisi bütününe çabucak gözden geçirebilsin ve onları birleştirip okuyarak eldeki soruna bir çözüm bulsun diye öğrencisini pek çok simgesel işaretle karşı karşıya bırakır. Tıpkı,

halen Phoebus’a direnen kahin rahibe
öfkeyle çıldırır hatta şiddetle çırpınır
Tanrı’yı göğsünden koparıp atmak için

[Vergilius, *Aeneid* VI. 77-79]

Dizelerinde yazdığı gibi, analiz; ola ki şans eseri sorunu çözecek bir anahtarı sunacak uzun zamandır aranan bir denklemi keşfedeceği anı bekleyerek kendi büyük hesaplaşmalarını çarçabuk hesap ediverir.

Hiç kuşkusuz geometri mekanik icatların gelişiminde itici bir güçtür. Sirakuza kuşatması sırasında büyük geometrici Arşimet’in, en görkemli savaş makinelerinin icadını gerçekleştirdiği söy-

lenmektedir. Bu meyanda, bazıları Arşimet'in analitik geometri yöntemini çoktan icat ettiğini ve nispet olsun diye bunu sadece kendisi için bir sır olarak sakladığını ifade etmişlerdir. Bazılarının böylesine kinayeli konuşmasının nedeni, ola ki ortak bilgi birikimimize yaptıkları katkıları (bu katkı hiç de küçük bir katkı değildir) şifahen büyütme istemeleri olabilir. Yine de (birkaç tane saymak gerekirse) modern zamanlarda yapılan top, rüzgar gücüyle giden gemi, saat, asılı kilise kubbeleri gibi icatların, -kaldı ki bizler icat bakımından Antikçağ insanlarından tarifsiz bir biçimde üstün sayılırız- "analiz" rutin bir prosedür haline geldiğinde, çağı öncelemesi yadsınamaz bir durumdur. Ne kadar ateşli bir Antikçağ savunucu olursa olsun hiç kimse, saatin icadıyla eskiçağ insanlarının yaratıcılığını tarifsiz bir biçimde geride bıraktığımızı kabul etmekte tereddüt yaşamaz. On altı sıralı kürekçi gemileri de dahil olmak üzere antikçağ gemileri pek hantal olsalar da muazzam eserlerdi. Oysaki bizim yelkenlerle donatılmış gemilerimiz tek kişilik bir kuvvettir.

Gemiler hakkında söylediğim şeyler aynı zamanda Demetrius Poliorcetes'in devasa kuşatma makineleri ve diğer antik savaş makineleri için de geçerlidir. Antikçağ insanlarının bizden daha üstün olduklarına dair bazı izlerin görülebileceği Memphis harikalarının ve eskiçağın diğer mucizelerinin, yüksek mühendislik becerisinin başarılarından ziyade eskiçağa özgü el emeğinin oldukça gösterişli türleri olduğu söylenebilir.

Bunun yerine, modern mimari tekniğinin üstün başarısını ele alın: Mimarın kendisi bile asılı kilise kubbesi için mümkün yok demişti. İlk kez Santa Maria del Fiore Kilisesi'nde bu işe girişme ve işin üstesinden gelme cesaretini gösteren Filippo Brunelleschi'nin kendi mimar meslektaşlarının elinde çekmek zorunda kaldığı çileyi ve sıkıntıyı siz düşünün! Brunelleschi'nin rakipleri, bırakın gökyüzünde asılı kalan böylesi büyük taş bir bloğu, en küçük bir ağırlığın bile dört destek noktası üzerine dikilmesinin kesinlikle imkansız olduğu konusunda inatla ayak dirediler ama bu iş yine de başarılı.

Mekanik alanındaki yeni ve müthiş buluşlara katkı yapan bu bilim insanlarının, analitik geometri yaygın bir uygulama alanı haline geldikten sonra, geometrik yöntemi alenen hor görmeleri gerçeğinin bir anlamı yok mu? Sadece “analize” bağlı kalarak birtakım makineler icat etmeye çabalayanların sürekli başarısız olmalarının bir ehemmiyeti yok mu? P. Perot’un durumu buna iyi bir örnektir. P. Perot, önceden, ölçüleri, analitik geometrinin kurallarına göre dikkatle hesaplanmış olan bir gemi yapmıştı ve bunun mevcut en hızlı gemi olacağını düşünüyordu. Gel gör ki gemi kızaktan indirilir indirilmez denizin dibini boyladı ve bir kaya gibi orada çakıldı kaldı.

Bunun nedeni muhtemelen şudur: Nasıl ki matematiksel formüllere göre bestelenen ezgiler insana keyif vermiyorsa, aynı şekilde analitik geometrinin kurallarına göre yapılan makinelerin de pratik kullanımları yoktur. Bu konunun tartışmamızla çok alakası yok. Gelgelelim, buluşlarıyla mekanik bilimini zenginleştiren modernlerin kendi yaratıcılıklarını, herhangi bir analiz uygulamasından ziyade, bu bilimi Öklid geometrisinin gücüyle harmanlayarak zenginleştirip zenginleştirmediklerini sorgulayabiliriz.

Buradan çıkarılabilecek sonuç; genç zihinleri, soyut cebirsel semboller yerine, görsel geometrik şekilleri yakından inceleyerek, mekanik bilimin, hayata geçirmeleri konusunda eğitmemiz gerektiğidir. Analitik yöntem, tabiri caizse, bir çeşit kehanet sanatıdır; bu işleme, *ex machina* tanrısına sığınır gibi sığınmalıyız ve

entrikalar doğa üstü biri tarafından açığa çıkarılmayı hak etmedikçe tanrının müdahalesine izin vermemeliyiz.

[Horatius, *Ars Poetica* 191-192]

Hastalığın nedenleri hakkındaki bilginizin güvenilir olmadığına farkında olduğumuz halde, hastalığın belirtilerine yeterince dikkat etmemenin ve acele teşhis koymanın yol açtığı zorluklar tıbbı keşfetmektedir. Antikçağ insanları bu açıdan bizden üstün olduklarından, onların tıp teknikleri ve teorileri daha güvenilirirdi. Antikçağ insanları, hastalıkların nedenlerinin derinlerde saklı ve belirsiz olduğunu düşünüyorlardı; bu yüzden, uzun süreli gözleme dayanarak, hedefleyip elde edebileceklerini bildikleri, sırf sonucu hedeflemek için gösterdikleri çabalarında titiz ve dikkatliydi. Bu sonuç, nedenlerinden ziyade hastalığın belirtilerini kavramak ve hastalığın ciddiyetine ve gelecekteki seyrine dair bir kanaate vararak tıbbi tedavi uygulamaktı.

Bu bağlamda, fiziksel ve ruhsal hastalıklar arasındaki olağanüstü benzerliğe dikkat edin. Hükümdarın maiyetindekiler onun öfkesinin nedenini bilmedikleri gibi aynı zamanda onun öfkeli olmasına neden olan dürtülerden de bihaberdirler. Bununla beraber, tecrübe sahibi olduktan sonra efendilerinin ne zaman öfkeye kapılacağını kestirebilir ve böylece onu öfkeliendirmekten sakınabilirler. Hatta efendilerinin öfke nöbetinin sonunun nerele varacağını tahmin edebilir ve efendilerini daha da öfkeliendirmemek için özen gösterirler. Hükümdarın affına sığınmak için onun ne zaman sakinleşeceğini ve hoş sözlerle onun gönlünü kazanmak için öfkesinin ne zaman iyice söneceğini bilirler.

Çağımızda, hiçbir özdeyiş doktorların şu sözünden daha muteber değildir: "Önlem almayalım ve hastalığın son haddine varmasını bekleyelim." Bu özdeyiş ve onun ima ettiği yaklaşım, Antikçağ insanları için bilinmedik bir şeydi. Antikçağ insanları, tıpkı güzel olan her şey gibi, fiziksel sağlığı korumanın ona yeniden kavuşmaktan çok daha kolay olduğunun farkına varmışlardı. Hastalığa karşı hazırlıklı olunabilsin ve hastalık önlenabilsin diye sağlıklı bir vücudun gelecekte yakalanabileceği hastalıkların arazlarını devamlı izlerlerdi.

Özellikle Roma İmparatoru Tiberuis bu tedavi yöntemini hareketle savunuyordu. Tiberuis, otuzlu yaşlara ulaşan herkesin tıp sanatında ustalaşmış olduğuna güvenilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu yöntemi asırlarca uygulayan Romalılar bu konuda belirgin şekilde ustaydılar. Hatta, doğrusunu isterseniz, kişinin kendine özgü yaradılışı başka bir kimseye karşı gizlice fırsat kollamayacak, tersine sadakatle ve aralıksız teyakkuza her birimizin sağlığını koruyacak. Vücudumuz bize, hastalığa yakalanmadan önce, daima bazı belirtiler vererek yaklaşan sıkıntıların hatta ola ki sağlığımızın gelecekteki çöküşünün uyarısını verir. Kendine bakma sanatında başarısız olan ve hiç orali olmayanlar bizleriz; öyle ki, nasıl ki hiçbir önemli olay aniden meydana gelmiyorsa, aslında hiç kimsenin aniden ölmeyeceği söylenebilir.

Tıp sanatımızın ana eksikliklerini gidermek için, şimdiye dek neredeyse hiç değinmediğim nedenlerin ayrıntısına gireyim. Çağımızda, tek bir hakikati keşfettikten sonra, bundan, Doğa olgularıyla ilgili bir dizi çıkarıma gideriz. Gel gör ki uzun süreli gözlemle elde edilen bulgular ve değerlendirmeler hakikatin az çok olası benzerleridir. Francis Bacon, tasımdan faydalanan Galen'in takipçilerini, hastalıkların nedenleriyle ilgili yanlış sonuçlara ulaştıklarından dolayı suçlar. Bacon gibi ben de modernlerin, Yunanlıların *sorites* dedikleri sıkı bir şekilde dedüktif uslamalama biçimine olan düşkünlükleri nedeniyle yanlış yönlendirildiklerini savunurdum. Tasımdan faydalanan kişi yeni bir şey ortaya koymaz, zira sonuç başlangıç önermesinde ya da sayıtlısında zaten örtük bir biçimde içerilmektedir. Benzer şekilde, zincirleme tasımlardan faydalananlar ilk öncülde yer alan ikincil hakikati basitçe açığa çıkarırlar. Hastalıklar daima yeni ve farklı olduğuna göre iki hasta da hiçbir zaman birbirine benzemez. Aynı şekilde, şu anda ben, az önce hastalıklar hakkında konuşan aynı ben değilim: bu esnada sayısız hayat anı akıp geçti, beni hüküm gününe doğru mütemadiyen sürükleyen sayısız şey cereyan etti. Bu yüzden, her cinsten (her gerçek cins bütün bir özel durumlar dizisi içerir) çok fazla sayıda spesifik hastalıklar kap-

sandığından ve bu hastalıklar tek bir genel sınıf adı altında sınıflandırılmayacağından, ister tasımla ister zincirleme tasımların sıkı dedüktif işlemiyle olsun bu alandaki hakikate erişmemiz imkansızdır, zira bunun büyük öncülü tümel bir kavramdan (ve genel bir kavram altında sınıflandırılmayacak tikel örneklerden) meydana gelmektedir.

Tıpta somut şeylere bağlı kalmak ve zincirleme tasımlara bu alanda oynamayı hak ettiklerinden daha önemli bir rol yüklemekten kaçınmak daha güvenli olurdu; tümevarıma sınımsız sınırlıysa en güvenlisi olurdu. Hastalık bulaştırıcı nedenler hakkında yapılan incelemelerde, modernlere daha çok kulak verebiliriz, çünkü onlar nedenlerin açıklanması konusunda Antikçağ insanlarına kıyasla daha bilgilidir. Yine de hastalık belirtilerini ve tanı koyma işini daha çok önemsemeliyiz. Geliştirdiğimiz tedavi edici yöntemlerin yanı sıra Antikçağ insanların işe koştuğu, jimnastik ve diyetetik başta olmak üzere, önleyici tıp uygulamalarını ilerletelim.

VII

İmdi, eğitim yöntemlerimizin en büyük eksikliği, doğa bilimlerine gereğinden fazla önem vermemiz ve etiğe yeterince önem vermememizdir. En büyük hatamız, etiğin insan karakterini, eğilimlerini ve tutkularını işleyen kısmını; hatta bu etmenlerle kamu hayatı ve belagati uyumlu hale getiren yanını ıskı geçmektir. Erdemlerin ve kötülüklerin farklı özellikleriyle, iyi ve kötü davranış kalıplarıyla; muhtelif yaşta insanların, iki cinsiyetin, ekonomik ve sosyal sınıfların, ırk ve ulusun tipik özellikleriyle; hatta sanatların en zoru olan hayatta usturuylu davranma sanatıyla ilgilenen bu disiplini yok sayarız. Bu boşlamanın sonucu olarak, araştırmaların asıl ve önemli bir dalı; yani, siyaset bilim, adeta terk edilmiş ve ilgisiz kalmıştır.

Çağımızda entelektüel uğraşlarımızın tek hedefi hakikattir; bu nedenle, tüm çabamızı fiziksel olguların tetkikine harcarız, zira bu olguların doğası açık ve net bir şekilde ortadadır; gelgelelim, insanın özgür iradesinden dolayı, belirlenmesi güç olan insan doğasını araştırmak konusunda sınıfta kalırız. Asıl sorun, doğa bilimlerine olan ilgimizin rakip tanımaz üstünlüğünden kaynaklanmaktadır.

Bu konular üzerine odaklanan eğitimlerden geçen gençlerimiz toplum hayatında faaliyet gösteremedikleri, birbirlerine yeterli bilgeli ve aklıbaşındalıkla muamele edemedikleri gibi insan psikolojisine aşinalıklarını konuşmalarına yansıtamamakta ya da sözlerine tutku katamamaktadırlar. Hayatta aklıbaşında davranışlar söz konusu olduğunda, insanlık durumlarına, değişime ziyadesiyle tabi olan hatta yapmacıklık ve ikiyüzlülüğün (her ikisi de en üst seviyede aldatıcı şeylerdir) güçlü bir şekilde etkisi altına aldığı, Şans ve Seçim tarafından hükmedildiğini aklımızda tutarsak, kendimize büyük iyilik yapmış oluruz. Sonuç itibarıyla, tek kaygısı soyut hakikat olanlar araçlarını elde etmek konusunda büyük güçlük çekerler hatta amaçlarına erişmede çok daha büyük sıkıntı yaşarlar. Kendi planlarında hayal kırıklığı yaşamış ve başkalarının planları tarafından aldatılmış olan-

lar çoğu kez oyundan çekilirler. Madem öyle, hayattaki hareket tarzının, her bir olayın ve bu olayları ortaya çıkaran koşulların önemini hesaba katması gerektiğinden, bu koşulların pek çoğunun ikincil ve önemsiz koşullar olduğu ortaya çıkabilir; bunlardan bazıları kötü hatta bazıları insanın amacına terstir. Dolayısıyla, soyut doğruluğun katı ölçütü ile insan ilişkilerini değerlendirmek imkansızdır; bunun yerine, onları, cisimleri kendisine uygun hale getirmeyen tersine kendisini cisimlerin dış hatlarına uyduran esnek Lesbic kuralıyla tartmalıyız.

Buna bağlı olarak, soyut bilgi ile aklıbaşındalık arasındaki fark şudur: Bilimde, öne çıkan akıl, bir yığın fiziksel etkiyi tek bir nedene indirgemedi başarılı olan akıldır; aklıbaşındalığa özgü alana gelince, bu alanda erdem; tek bir olaya yol açmış en çok sayıda olanaklı nedeni arayıp ortaya çıkaranlara ve bu nedenlerden hangisinin gerçek neden olduğunu kestirebilenlere bahsedilir. Soyut bilgi -bilim- en yüksek gerçeklikle; buna mukabil, sağduyu en düşük gerçeklikle ilgilidir. Buna dayanarak, çeşitli insan tiplerinin ayırt edici özellikleri vurgulanmalıdır: Aptallar, açık göz cahiller, aklıbaşındalıktan yoksun bilginler ve bilgeler. Hayatın akışı içerisinde, mesela, aptallar ne en yüce ne de en bayağı hakikatlere aldırış ederler; açık göz cahiller en bayağı hakikatleri fark etseler de en yüksek olanları anlayamazlar; bilgin fakat aklıbaşındalıktan yoksun olanlarsa, en bayağı hakikatleri, en yüksek olanlardan çıkarsarlar; buna karşılık, bilge insanlar en yüksek hakikatleri, en önemsiz olanlardan türetirler. Soyut ya da genel hakikatler sonsuzdur; somut ya da spesifik hakikatler ise göz açıp kapayıncaya dek gerçeklikten yalana dönüşüverirler. Ebedi hakikatler doğanın üstünde dururlar; oysa doğada her şey oynaktır, değişkendir. Gelgelelim, iyilik ve hakikat arasında bir uyum vardır; aynı özü, aynı nitelikleri paylaşırlar. Dolayısıyla, gerek tümel gerekse tikel hakikatlerden bihaber aptallar kibirleri yüzünden cezalarını hemen çekerler. Tikel hakikatleri anlayabilen fakat tümel hakikatleri kavrayamayan açık göz cahiller kendilerine bugün fayda sağlayan akıllarının yarın bir gün zararının dokunacağını onlardan. Tümel hakikat-

lerden tikel hakikatlere doğru düz bir çizgi tutturmuş giden bilgin ama aklıbaşında olmayan kimselerin yolu hayatın dolambaçlı yollarından geçer. Oysa ki insan eylemlerinin ve hallerinin eğilimleri ve belirsizliklerinden dolayı gözünü kırpmadan ebedi hakikate odaklanan bilgiler, düz bir çizgi tutturamadığı zamanlarda dolambaçlı yollardan geçmeyi becerir ve kendi kararlarını kendileri verir. Bu kararların eylem alanında şeylerin doğasının izin verdiği ölçüde verilmiş isabetli kararlar olduklarını zaman haklı çıkarır.

Bu yüzdendir ki bilimde geçerli olan soyut düşünme ölçütünü aklıbaşında yaşam idaresine uygulamak bir hatadır. Doğru yargı, aptalları, sağgörünün değil esas itibariyle geçici heves ya da şansın idare ettiğine hükmeder. Doktrinciler, insan eylemlerini gerçekten oldukları gibi (diyeceğim, öylesine rastgele yapılmış) değil *olması gerektiği* gibi değerlendirirler. Sadece soyut hakikatle yetinen, sağduyudan yoksun hatta olasılık peşinden koşmaya alışık olmayan bu doktrinciler, fikirlerinin genel niteliklerle desteklenip desteklenmediğini ve kendileri için doğru olan şeylerin, aynı şekilde, başkaları için de doğru olup olmadığını öğrenme zahmetine girmezler.

Doktrincilerin, başkalarının fikirleriyle ilgilenme konusunda gösterdikleri başarısızlığın bir ayıplama kaynağı olmasının yanında gerek özel şahıslar gerekse seçkin liderler ve büyük hükümdarlar için son derece zararlı bir hal aldığı kanıtlanmıştır. Bu duruma cuk oturan şu örneğe bir bakalım: Fransız Asiller Meclisi oturum halindeyken, Fransa Kralı III. Henry, Fransız aristokrasisinin çok popüler bir üyesi olan Dük Henry de Guise'nin -bu zat himaye belgesinin koruması altında olmasına rağmen- idam edilmesi emrini verir. Kralın emrinin geçerli nedeni olsa da usulünce ispat edilmemiştir. Roma'ya taşınan dava hakkında, halkla ilişkilerde doğru düşünüp karar vermesiyle ünlü Kardinal Ludovico Madruzzi şu yorumu yapmıştır: "Yöneticiler hem eylemlerinin doğru ve adalete uygun olduğundan emin olmalı hem de kendilerinin öyle *göründüklerinden* emin olmalıdırlar." Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Madruzzi'nin bu yorumu, çok geçmeden Fransa'nın başından eksik olmayan belalar tarafından doğrulanmıştır.

Siyasi konularda müthiş uzman olan Romalılar görüşlere özel önem verirlerdi. Gerek Romalı yargıçlar gerekse senatörler, bir fikir beyan ederken genelde, "öyle görünüyor" demeyi adet edinmişlerdi.

Özetlemek gerekirse: Yunanlılar tarafından filozofların "*politici*" olarak, eş deyişle, siyasi topluluk hayatının tamamını ilgilendiren konularda uzman kişiler, adlandırılmalarının sebebi en önemli meselelere dair bilgilerinden dolayıdır. Sonraları, filozoflara, Peripatetikler ve Akademikler denmeye başlandı; her iki isim de filozofların okullarının bulunduğu Atina kentinin iki küçük semtinden gelmektedir. Antikler arasında; mantık, fizik ve etik öğretilerin öğretimi meselesi, bu öğretileri, insan davranışlarını sevk ve idare etmesi gereken pratik sağduyuyla uyumlu hale getirme işini en iyi kotaran filozoflara emanet edilmişti.

Çağımızda, bilakis, Sokrates öncesi dönemlerin tipik bir örneği olan fiziksel araştırma tarzına tekrar dönmüş görünüyoruz.

"Dört kısımlı felsefe"nin (mantık, fizik, metafizik ve etik) belagat sanatını güçlendirmeye uygun bir şekilde öğretmenleri tarafından miras bırakıldığı bir dönem vardı; diğer bir deyişle, bu girişimin amacı felsefeyi belagat sanatıyla kaynaştırmaktı. Demosthenes, Lyceum'un, Cicero Akademi'nin birer meyvesiydi. Hiç şüphesiz her ikisi de en mükemmel iki dilin önde gelen konuşmacılarıydı. Çağımızda, felsefenin bu dalları öyle bir yöntemle öğretiliyor ki ikna edici, anlamlı, etkili, süslü, duru, gelişmiş, psikolojik olarak etkili ve tutkulu dile getirişlerin kaynakları kurutuluyor. Şu genç bakirelerin endamını üstlensinler diye dinleyicilerin zihinleri bir daralma sürecinden geçer;

... kızları incecik olsun diye,
omuzlarını eğdirir, göğüslerini sarar, sarmalar anneleri;
tombullaşa kızlardan biri, "boksör" derler ona,
boğazından kısarlar;

doğuştan sağlıklıysa kız, özel bir kürle eğip bükerek onu bir sazın inceliğine.

[Terence, *The Eunuch*, III, iii. 23-26]

Burada, bazı eğitimli üstatlar yaşamın idaresinde genç öğrencilerimizin filozof değil de hükümdarın maiyetinde bulunan kimseler olması; hakikate az dikkat etmeleri ve realitenin değil görünüşlerin peşinden gitmeleri ve ahlaki bırakıp erdemini aldatıcı “yüzünü” takınmaları şeklindeki düşünceme karşı çıkabilirler.

Benim zaten böyle bir niyetim yok. Bilakis, var olan ve hakikat gibi görünen hakikatle ilgilenmeleri ve herkesin tasvip ettiği ve ahlaken iyi olanın peşinden gitmeleri için onlara hükümdar ve maiyetinin huzurunda bile birer filozof gibi davranmasını salık verdim.

Belagat sanatına gelince, aynı kişiler, zararlı olmanın çok ötesinde olan modern araştırma yöntemlerinin belagat için en faydalı şey olduğunu iddia ederler. “Süslü püslü ve cazibeli sözlerle, söndürülür söndürülmez dinleyicinin esas mizacını geri kazanmasına neden olan hatiplere özgü ateşin alevleriyle, dinleyicinin ruhunu baskı altında tutmaktansa, gerçeğe dayanan sağlam argümanlarla onu ikna etmek ve mantıkla birleştğinde aklın bir daha ondan ayrılmayacağı anlayışı üzerinde böylesi bir etki bırakmak, ne kadar da tercih edilebilir bir durumdur!” derler.

Onlara yanıtlım şudur, belagat insan doğasının ussal yanına seslenmez tersine neredeyse bütünüyle tutkularımıza seslenir. Ussal yanımız, salt entelektüel uslamlamalarla örülmüş bir ağ tarafından tutsak alınmış olabilir; gelgelelim, insan doğasının tutkulu yanı daha hissi ve maddi araçlar işe koşulmadıkça asla etki altına alınamaz ve aşılamaz. Belagatin işi ikna etmektir; bir konuşmacı kendisini dinleyenlerde arzu ettiği ruh halini ortaya çıkardığında ikna edici olur. Bilge insanlar, kendi iradeleriyle bu duruma razı olurlar. Mükemmel bir itaat sergileyen bu irade, aklın emirlerine uyar; sonuç olarak, konuşmacının böylesine bilge insanlara vazifelerini aktarması yeterlidir; onlar vecibele-

rini yerine getirirler. Gerçi, kalabalıklar, eş deyişle *vulgas*, karışıklı ve çalkantılı istahları tarafından yenilgiye uğrar ve sürüklenirler; bedenden bulaşıcı bir hastalık kaptıktan sonra ruhları yozlaşır, öyle ki insan ruhu vücudun haline ayak uydurup bedensel şeyler dışında başka hiçbir şey tarafından harekete geçirilemez. Bu sebepten, ruh somut imgelerle ayartılmalı ve sevmeye zorlanmalıdır, bir kez sevdi mi inanmak ona çok daha kolay öğretilir; bir kere inanıp sevdi mi uyuşukluğunu yok etmek ve onu *istemeye* zorlamak için tutku ateşi aşılmalıdır. Konuşmacı bu üç şeyi başaramadığı müddetçe, inandırıcılığı kalmaz ve ikna kabiliyetini yitirir.

Yalnızca iki şey ruhun çalkantılarını ve arzu denilen tek bir kaynaktan gelen insanın içindeki saklı kötülükleri faydalı bir şeye dönüştürebilir. Bunlardan birincisi felsefedir; felsefe, bilge kişinin ruhundaki tutkuları, bu tutkular erdemlere dönüşsün diye, hafifletir. İkincisi belagattir; belagat, bu tutkuları, erdemin vazifelerini yerine getirsınler diye, bir bakıma ateşler.

Şu an idaresi altında yaşadığımız yönetim şeklinin, belagatin artık özgür insanları kontrolü altına almasına olanak tanımadığına itiraz edilebilir. Buna yanıtlım şudur: Bizi yumrukla değil de yasalarla yönettikleri için hükümdarlarımıza müteşekkik olmalıyız. Mamafih, hatipler, cumhuriyetçi yönetim şekli altında bile, devletin yararı ve dilimizin ileri zenginleştirilmesi yönünde, mahkemelerde, meclislerde, dini davetlerde, akıcı, çarpıcı ve coşkulu konuşma tarzlarıyla saygınlık kazanmışlardır.

İmdi, esas konuya dönecek olursak, Fransızcada soyut fikirleri belirten kelimelerden bolca vardır. Soyutlama özünde donuk ve durgun bir şeydir hatta üstünlük derecesine geçit vermez. Bu durum, Fransızların fikirlerine coşkulu bir duygusal hava katabilmesini olanaksız kılar, zira böylesi bir sonuç ancak düşünceyi harekete geçirmekle ve coşkulu bir hareket sergilemekle elde edilebilir. Fransızlar ne söylemlerini güçlendirebilir ne geliştirebilir ne de sözcüklerin sırasını değiştirebilirler: Kavramsal soyutluk en genel kategori olduğu için bir metaforun uç noktalarının karşılaşabildiği ve birleşebildiği yer olan "orta terim"i bize vermez. Bu yüzden Fransızcada tek bir ismin bir me-

taforun vasıtası olması imkansızdır hatta iki kelimeden oluşan bir metafor çoğu zaman bir parça yapmacıktır. Üstelik Fransız yazarlar periyodik tarza yeltenseler bile cümle parçalarının kısalığından dolayı ellerinden çok fazla bir şey gelmez. Fransız şairler, "on iki hecelik dize" olarak adlandırdıkları dizelerden daha uzununu yazamazlar ve iki simetrik kısımdan oluşmalarının yanı sıra bu on iki hecelik dizeler Latin mersiye dizelerinden daha uzundur (Her bir dizede basit bir düşünce vardır, her biri çiftler halinde uyaklıdır; birinci özellik dizelerin kapsamını daraltır, ikincisi ise ağırlığını bozar). Fransızca sözcüklerin yalnızca iki tür vurgusu vardır; Fransızca sözcüklerde sonda ve sondan önceki hece vurgulanır ki bu oldukça zayıf ve ince bir sesin çıkmasına neden olur; halbuki İtalyanca sondan üçüncü heceyi vurgular. Bu sebeplerden ötürü, Fransızca ne gösterişli düzyazıya uygundur ne de olağanüstü dizelere. Gerçi, Fransızca herhangi bir yücelik veya ihtişam uyandırmasa da incelikli tarza son derece uygundur. Skolastik düşünürlerin soyut özler dediği şeyleri gösteren isimler bakımından zengin olan Fransızca, varlıkların asli özelliklerini genelde ufak bir alan içerisine yoğunlaştırabilir. Bilimler ve sanatlar bilhassa genel kavramlarla ilgili olduğu için Fransızca didaktik üsluba çok daha uygundur. Biz İtalyanlar hatiplerimizi akıcılıklarından, açıklıklarından ve belagatlerinden dolayı överken, Fransızlar kendilerininkini doğru uslamlamada bulundukları için överler. Bizlerin ayrı duran şeyleri hızlı, yerinde ve isabetli bir şekilde birleştirdiği zihinsel aktiviteleri, Fransızlar ne zaman adlandırmak isteseler buna *esprit* derler hatta bizim etkileyici bağdaştırma gücü olarak gördüğümüz şeyi basitçe bir hile ve toyluk olarak görme eğilimindedirler. Aşırı zekanın şekillendirdiği zihinleri sentetik güç konusunda çok iyi olmasa da düşünmede mahirdir. Nitekim, "deha dilin bir meyvesidir, dil dehanın değil" ifadesinde herhangi bir doğruluk varsa -kaldı ki bu ifade ünlü bir tartışmanın konusudur- Fransızların, dillerinin inceliği sayesinde baştan sona entelektüellik konan yeni felsefî eleştiriciliği ve olabildiğince tüm somut ve şekilsel unsurlardan sıyrılan hatta salt usallığa indirgenen analitik geometriyi keşfetmede bilmiş tek ulus olduğunu ka-

bul etmemiz gerekir. Fransızların, dillerini ıralayan belagat türünü övme alışkanlıkları vardır; eş deyişle, bu belagat türünü, hakikat ve inceliğe gösterilen büyük bağlılık yanında onun dikkate değer dedüktif düzeni ıralar. Oysaki biz İtalyanlara biteviye görüntüler çağrıştıran bir dil bahşedilmiştir. Resim, heykel, mimari ve müzik alanlarındaki başarılarımız sayesinde diğer ulusların üzerinde yükseliriz. Dilimiz, bitmez tükenmez dinamizmi sayesinde, metaforik ifadeler aracılığıyla dinleyicilerin ilgisini cebren çekerek bu ilginin aralarında dağlar kadar fark olan fikirler arasında ileri-geri hareketine sebep olur. İtalyanlar, algılamadaki gayretleri açısından, İspanyolların ardından ikinci sıradadırlar. İtalyanca; zengin ve soylu tarzı (kastettiğim, Herodot, Livy ve Cicero'nun tarzı) olan bir Guicciardini'ye; Thucydides, Demosthenes ve Sallust'un büyük ve coşkulu tarzlarından etkilenen diğerlerine; Atinalılara özgü zarafetiyle Boccaccio'ya ve yeni bir lirik tarzı olan Petrarch'aya sahip, bir dildir. Ariosto'nun ifadesindeki akıcılık ve anlatısının görkemi Homeros'u anımsatsa da, Tasso gibi bir ozan, şiirinin büyüleyici müziksel inceliğiyle Vergilius'e erişir. O vakit böylesine münasip özelliklere sahip bir dili zenginleştirmeyelim de ne yapalım?

Özetlersek, çabalarını fizik ya da mekanik değil de siyasi bir kariyer için harcamaya niyet eden bir kimse; ister memur, ister hukuk adamı ya da yargı mensubu, ister siyaset sözcüsü veya kürsü hatibi olsun, soyut geometriyle öğretilen konulara gençliğinde çok fazla zaman harcamamalıdır. Bunun yerine, bırakalım da kafasını çalıştırıp kendini dâhiyane bir yöntemle yetiştirmesin; ister doğa isterse insan yahut da siyasetle ilgili konuları daha özgür ve parlak bir ifade tarzıyla incelesin ve tartışmalı konuların her iki tarafını da savunmasını öğrensin. Görünüşte olasılık ve sıkı benzerlik taşıyan nedenleri elinin tersiyle itmesin. Bilgelikte bizden kat kat ileri olan Antikçağ insanları üzerinde, sırf bilim alanında üstünlük kurmaya çabalamayalım. Antikçağ insanların bizden daha belagatli olmalarına cevaz verirken, onlardan daha sağın ve daha gerçekçi olmayalım; bilgelik ve belagat alanlarında da Antikçağ insanlarıyla eşit olalım; biz onları bilim alanında zaten gülgöçde bıraktık.

VIII

Şimdiye kadar şiir hakkında tek kelime etmedim, çünkü şiirsel deha Allah vergisi bir yetenektir ve elimizde bu yeteneği kazandıracak hiç bir enstrüman yoktur. Yine de şiir hakkında birkaç kelime sarf etmek, umarım, bu noktada uygunsuz kaçmaz. Ola ki konudan uzaklaşmam her ne kadar söylemimin ahenginin dışında kalsa da, şayet yakından incelenirse, konumuzun çok da dışına çıkmadığım görülecektir. Kendilerine şairane bir esin bahşedilen yazarlar, şiirlerini kültür araştırmalarıyla zenginleştirmek niyetindeyseler, farklı disiplinlerin her bir çiçeğinden bal almayı bilmelidirler.

Çağımızda yaygın olan soyut felsefi eleştiri türünün, adolansanlara ders olarak okutulması durumunda, şiire zararlı olduğunu ifade etmiştim. Bu tür bir eleştiri, adolansanların imgelemlerini dumura uğratıp hafızalarını uyuşturur; halbuki, şairlere emsalsiz bir imgelem bahşedilmiştir ve onların içkin ruhu Hafızadır, çocukları da İlham Perileridir. Felsefi eleştiri; imgelem ve hafızaları evvelce güçlendirilmiş olan gençlere öğretilirse, bu gençlerin şiirsel yetilerinin bu süreçten fayda sağlayacaklarını düşünüyorum. Şairler gözlerini, birazdan açıklayacağım, evrensel bir ide olan ideal bir hakikate dikmişlerdir. Yazar, kurgunun akıcılığı içinde, oyunun başında karakterlerine kattığı özdeş psikolojik özellikleri muhafaza etmek için çaba gösterirse, geometri yöntemi bile şiirsel kurgunun ortaya çıkarılmasına vesile olur. Aristoteles'e göre, ilk ustası Homeros olan bir sanattır bu. Filozof (Aristoteles), *Kanatları olsaydı, Daedalus uçardı*, gibisinden belli bir takım, *a consequente*, paralogizmlerin olduğuna parmak basar. Şiirsel kurguyu doğru bir şekilde ele almak mümkün değildir; bunu ancak bir konu ile diğeri arasında düzgün bir ilişki kurabilen ve böylelikle ikinci konunun doğal olarak birinciden çıktığını, üçüncünün de ikinciden çıktığını sezdirebilen sanatçılar yapabilir. Bu türden kurguların ancak felsefi hakikatlerle hasır neşir olan kimseler tarafından gerçekleştirilebileceği keskin ve doğru bir şekilde dile getirilmiştir. Böylesi bir şeyi ancak hi-

potetik ya da yanlış öncüller hatta verilerle çalışarak doğru çıkarımlarda bulunabilen geometriciler çarpıcı bir biçimde yaparlar.

Bugün özellikle peşinden gidilen gayenin, diyeceğim, ideal veya evrensel hakikatin, şiir için son derece faydalı olduğuna inanıyorum. Şairlerin uydurma şeylerden özel bir haz aldıklarına dair düşünceye hiçbir surette katılmıyorum. Hatta şairlerin de en az filozoflar kadar hakikatin peşinde koşma heveslisi olduklarını söylemeden edemeyeceğim. Şair, filozofun yavan bir şekilde öğrettiği şeyi keyif aldırarak öğretir. Gerek şair gerekse filozof, ahlaki vazifeleri öğretir; insan alışkanlıklarını ve davranışlarını betimler; erdemi ve kötülüklerden uzaklaşmayı teşvik eder. Gelgelelim, eğitilmiş insanlara hitap eden filozof bu meselelere genel bir şekilde değinir. Oysa işi kalabalık insan yığınlarına seslenmek olan şair, soylu eylemlerin ve şahısların şekillenirilebilir tasvirlerini sunmak suretiyle insanları ikna yoluna gider; şair adeta “çakma” örneklerle çalışır. Neticede, şair, realitenin daha ulvi bir suretini çizmek amacıyla hakikatin günlük görünüşlerinden yola çıkabilir. Daha kalıcı hatta değişmez bir gerçekliğin peşinden gitmek için değişken ve kararsız bir doğadan yola çıkar. Bir biçimde bizatihi maddi gerçeklikten daha gerçek olan hayal ürünü ya da uydurma şeyler yaratır.

İnsan davranışının sertliği, ahlaki vicdanın katılığı, demem o ki, bireyin var olma ödevi -tüm yapıp etmelerinde ve her koşulda- onunla tutarlı bir şekilde Stoacılar tarafından mükemmel bir şekilde telkin edilmiştir; bana göre, Stoacıların hiç yanlışsız muadili modern filozoflardır. Aristoteles’in, Homeros’un şiirsel kurguların en önemli yaratıcısı olduğu yollu görüşünü göz önünde bulundurursak, Stoacılar, Homeros’un kendi öğretilerinin en önde gelen savunucusu olduğunu iddia ederken, son derece haklıdır. Üstelik beni araştırmalarımızın yöneliminin kişilerarası ilişkilerin aklıbaşında bir şekilde kurulması için zararlı olduğunu düşünmeye iten aynı nedenlerin çalışmalarımızın yöneliminin şiir için faydalı olduğuna ilişkin iddiayı desteklediğini düşünüyorum.

Hakikatin; akılsızlık, cehalet, heves, kısmet ya da şans altında derinlemesine saklı olduğu kuvvetle muhtemel olsa da, insan ilişkilerindeki pratik yargı, hakikati olduğu gibi araştırır; oysaki şiir hakikate doğası gereği ve mantıken olması gerektiği gibi odaklanır.

Düşünüyorum da modern fizik dahi şiirsel zanaatın ortaya çıkmasına vesile oluyor. Şairler, günümüzde, ya telaffuzlarının mükemmelliğine hayranlık duymamızı istediklerinden ya da ilk şairlerin fiziksel olguların ozanları olduklarına ilişkin kadim iddialarını kanıtlamak niyetinde olduklarından, fiziksel olguların doğal nedenlerini tarif eden ifadeler kullanırlar. Şu ifadelere bir bakınız: "Baba olmak" için kullanılan "kan sıçratmak"; "ölmek" için "havaya karışmak"; "ateş" için "bağrı yanmak"; "bulut" için "hava yoğunluklu buhar"; "yıldırım" için "buluttan saçılan ateş"; "gece" için "yeryüzü gölgesi". Zamanın tüm alt bölümleri, antik çağlarda, gökbilimcilerin tabirince açıklanırdı; şiirsel dile getiriş ise kinaye açısından zengindi ve bu yolla etki yerine neden vurgulanırdı. Sonuç olarak, modern fizik; doğal nedenlerin açıklayıcısı olan çoğu duyusal imgeleri, bir araç olarak kullandığı mekanik biliminden ödünç aldığı ölçüde, şaire hem göz kamaştırıcı hem de alışılmışın dışında yeni ifadelerle dolu bir hazine bahşeder.

IX

Bilgiye erişim sağlayan araçlardan söz ederken, neden Hristiyan teolojisine hiç değinmediğimi belki merak ediyor olabilirsiniz. Gerçi, doğru ve yanlış, tanrısal ve beşeri şeyler, bir tarafta İsa diğer tarafta Lycurgus ya da Numa arasında uygun olmayan bir karşılaştırma yapmamı benden beklemeyeceğinizden eminim. Lakin, teolojide paganizm düşünürleri tarafından yapılan vahim hataları anlamak için ilkin tanrıların doğası hakkında bu düşünürlerin birbiriyle çelişen ve belirsiz pek çok fikir üzerinde düşünüp taşındıklarına; ikincileyin, pagan dünyası hükümdarlarının filozofların tanrısal şeylere ilişkin aykırı fikirler ileri sürmelerini hoş gördüklerine ve tanrıların varlığını kabul etmeyen böylesi düşünürlerin sadece Tanrı'ya karşı saygısızlıklarını cezalandırdıklarına dikkat ediniz. Bu hoşgörüyü muhtelen filozofların dillendirdiği fikirlerin, dinin tebliğ edilmesi gereken yığınların kavrayışlarını aştığı şeklindeki düşünce yol açmıştır. Mitolojik kurgularını daha çekici kılmaları için, şairlere, tanrılar ve onların güçleri hakkında her türden eşsiz kavramlar uydurma izni verilmiştir; zira bu kavramların, dinlerin ortaya çıkışına vesile olduğu düşünülmüştür, ola ki tanrılarının kudretine dair kitlelere daha yüce bir fikir aşılarmıştır. Kurban, kehanet ve alametler hususunda yöneticiler en sağın ritüellerin ve en katı dinsel törenlerin muhafaza edilmesi hususunda ısrarcı olmuşlardır. [Bu alametlerde, dinin şölen ve ayinlerinin aziz ve kutsal özelliği hatta müthiş saygınlığı ortaya çıkmıştır.] Bu nedenle, cezalar ile koruyucu tedbirler sadece bu seremonilerin kirletilmesiyle, yardım ayinlerinin hakir görülmesiyle veya yeni kehanet tarzlarının tanıştırılmasıyla ilişkilendirilmiştir. Hristiyanlar, İsa'nın ateşli taraftarları pagan tanrılara inanmadıkları için değil halka açık ayinlere katılmayı reddettikleri için infaz edilmişlerdir. Gerçi, Paganizmin değişken ve muğlak tanrıları için sabit ayinler yapmaktan daha aptalca ve anlamsız ne olabilir ki? Buna mukabil, Hristiyanlık, Tanrı'nın doğası ve dinin esrarıyla ilgili

çürütülemez dogmaları savunmaktadır; bu yüzden, Hristiyan ritüellerinin değişmezliği tamamen meşru görülmektedir.

Gerek Hakikatin tanrısal kaynaklarının ifşası gerekse kutsal kitapların ile geleneklerin yorumlanması ve açıklanması için şans eseri yeni bir disiplin ortaya çıkmıştır; bu disiplin, dogmatik teoloji olarak adlandırılır. Antik çağlarda, On İki Levha Kanunları ayinsel törenlerle ilgili olan bir bölümle *Deos caste adeunto* [tanrılara yaklaşırken bize saflık rehberlik etsin] başlardı; oysaki Jüstinyen Kanunu "En yüksek Teslis ve Katolik inancına dair" kısımla başlar.

Din araştırmalarının bir başka dalı olan ahlak teolojisi dogmatik teolojiden kaynaklanır ve onun mükemmel yöntemini kullanır. Ahlak teolojisi; Hristiyan diniyle ters düşmeyen erdem ve vazifelerin yanında iyinin ahlaki ilkelerini de açıklar. Bu Tanrı bilimi, dini merasimlerin bu saflığı hatta bu ahlaklılık öğretileri öylesine bir hakikat, gerçek onur ve ahlaki güçle belirlerler ki Hristiyanlığın yayılması diğer dünya inançlarının yayılmasının aksine silahların gücüyle ve bütün ulusların yok edilmesiyle cereyan etmez; bilakis Hristiyanlık ortaya çıkışını şehitlerinin erdemlerine ve bu şehitlerin sabırla çektikleri işkencelere dayanmalarına borçludur. Hristiyanlık; antik çağların en kültürlü iki ulusu arasında yayılmış ve yeryüzündeki en güçlü imparatorluğun bir parçası haline gelmiştir. Biri imparatorluğu, diğeri ilmiyle, kendiliklerinden Hristiyanlığa eğilmişlerdir ve şüphesiz takdiri ilahi sayesinde pagan dini ve bilgisinin eserleri yitip gitmemiştir. Tarih boyunca her ne zaman Hristiyanlık ile paganizm karşılaştırılsa, paganizm insani; Hristiyanlık hepten ilahi bir şey olarak görülür.

Şimdiye dek bilginin araçlarını irdeledik. Şimdi de araştırma yöntemlerimizin tamamlayıcı unsurlarını inceleyelim.

Sağduyuya tabi pek çok konunun öğretici bir kalıp içinde sistemleştirilmesi, araştırma yöntemlerimize faydadan daha çok zarar vermektedir. Bünyesinde en önemli yeri insiyatif ve pratik sağduyunun tuttuğu bu konularda, çok sayıda öğretici uygulama, yokluklarına kıyasla faydalı da değildir.

Birincisi, insiyatif kıstaslarının öğretici bir düzenlenmesine yönelik çabalar nafiyledir. İnsiyatif, olayların sayısız özelliğini kendisine rehber edinir; sonuçta bu ayrıntılı hususları kavramaya çalışmak ne kadar kapsayıcı olursa olsun hep yetersizdir.

İkincisi, böylesi öğretici uygulamalar genel düsturlara riayet etmeyi alışkanlık haline getirmektedir; gerçek hayatta hiçbir şey daha yararsız değildir. Sağlam bir muhakemeye dayanan disiplinlerde (hitabet, şiir, tarih yazma sanatı), böylesi öğretici yardımcı unsurları adeta *dei compitales* olarak; demem o ki, öğrencinin hangi yoldan ve hangi yönde gitmesi gerektiğini gösteren yol işaretleri olarak görmeliyiz. Öğrenci, elbette, felsefe yönünde, bizatihi doğanın ideal kalıplarını tefekkür etme yolunda yürümelidir.

Tüm dikkatler felsefenin geliştirilmesine verildiğinde yahut da (aynı şey demeye gelen) "ideal doğa" tasarımı gözden uzak tutulmadığında, Yunanistan, Roma hatta modern dönem, bu sanatların her birinde üstün nitelikli yazarların şaheserler verdiklerine bizzat şahitlik etmiştir. Gel gör ki bu sanatları düzenleyen öğretici uygulamalar vücut bulduğunda, bu yazarların yıldızları artık aynı şekilde parlamıyordu. Bu iki olguyu açıklayan sebepleri bulmaya çabalayın ki doğru olanı aktardığımı göresiniz. Geçmişte, bütün sanatlar ve disiplinler birbiriyle bağlantılıydı ve felsefenin kanatları altındaydı; akabinde birbirlerinden ayrıldılar. Bu ayrılığın sorumluları; büyük, kalabalık ve varlıklı bir şehri ele geçirmiş hatta kendini emniyete almak için şehri yakıp yıkmış ve şehrin sakinlerini taşraya sürmüş zorba bir hüküm-

darla karşılaştırılabilir. Sonuç olarak, bu zorbaya bir komplo kurmak ve ortak bir zalime karşı verecekleri savaşlarında birbirlerine yardımcı olmaları konusunda, şehirlerinin zenginliği ve görkemli görünüşü hatta kendi sayılarının farkına varmalarının yol açtığı cüretkar kibirleri yüzünden, kasabalıların şevk duymaları mümkün değildir.

XI

Daha önceki açıklamaların geçerliliği, hukuku incelerken ve uygularken kullandığımız çağdaş yöntemimiz tarafından teyit edilmektedir. Bir disiplin olarak hukuk ilminin Yunanlılar arasında bilinmemesinden ve Romalıların bu bilime dair tamamen farklı bir kavrayışları olmasından dolayı, bu konunun özünde olan hatta mevcut meseleye de gönderme yapacağım bazı ilkeler burada irdelenebilir.

Jüstinyen Pandekt Hukukunun I. Kitabı'nın ilk dört başlığı –bu dört başlık, Bizans hukukçularının “*Ta Prota*” (İlk İlkeler) olarak adlandırdıkları bölümlerden, eş deyişle, hukuk kuramının doğası, amacı (adalet), konusu (yasa), kanunların yapılmasının nedenleri ve spesifik özellikleri hatta bunları yorumlama usulleriyle ilgili öğretileri tefsir eden konulardan oluşur– bu büyük eserin sadece küçük bir kısmını kapsamaktadır. Gerçi, “hukuk sanatının” tamamında bu bölümler kapsamaktadır. “Hukuk sanatı”, “hukuk ilmi sanatı” gibi yakıştırmalar pek inandırıcı görünmüyor. Sadece tek bir tane “aklıbaşındalık sanatı” vardır ve bu sanat da felsefedir. “Medeni Hukuk Yöntemi” adlı eserin allame yazarının da dediği gibi, *Ta Prota* ya da “İlk İlkeler”, hukuk felsefesini bünyesinde barındırırken, *Corpus Juris*'in kalan kısmı hukuk tarihine adanmıştır. Şunu da eklemek isterim ki, *Corpus Juris* hukuki davalardan oluşan çok büyük bir derleme de içermektedir ve hukuki argüman biçimleri (*ars topica judicialis*) hakkındaki eserlerin mükemmel örneklerinden biridir.

Üzerinde düşünülmesi gereken ilginç bir durum da biz modernlerin çok sayıda hukuk kitabı varken; *Edictum Perpetuum* adlı eserin yayımlanmasından sonra –ki Romalıların bundan önce bu tür kitap sayısı çok azdı– Romalılarda da çok sayıda hukuk kitabı vardı, Yunanlıların hukuka dair hiçbir eseri yoktu. Neden mi?

Yunanistan'da hukuk felsefesini, eş deyişle, devlet, adalet ve yasalarla ilgili teorileri öğretme işi filozoflara bırakılmıştı da ondan. Tabiri caizse “*pragmatikler*,” diyeceğim, “katıksız uygulayıcılar,” hatiplere yasama malzemesi sağlardı; itiraz davaları-

nın işlevi ve gerçek olgulardan hareketle eşitlikle alakalı argümanlar oluşturma işi neredeyse tamamen hatiplere düşmüştü. Başka deyişle, Yunanistan'daki hukuk mesleğinin üç yönü vardı: (1) Filozofların kurama ilişkin bilgisi, (2) *Pragmatiklerin* pozitif yasama ve pozitif yasamanın tarihi hakkındaki bilgisi, (3) Hatiplerin adli yeteneği. Yunanlıların felsefe üzerine yazılmış sayısız kitabı vardı hatta çok sayıda belagatli konuşma yaptılar amma ve lakin hukuk konusunda teknik kitapları yoktu.

Roma'da ise filozoflar bizatihi hukukçuydu, zira Romalılara göre bilginin bütün kapsamı ve sahası yasal uzmanlıkla alakalıydı. Bundan dolayı, Romalı hukukçular, aşağıdaki dizelerde şairin de dediği gibi, "kahramanlık çağının" katıksız "*sapientia*"sının muhafaza edilmesinde baş aktör kesilmişlerdir:

Kamu haklarının kişi haklarından,
Kutsal konuların dünyevi konulardan ayrılmasında;
Kanunun yasakladığı evliliklerin önlenmesinde,
Kocaların haklarının tespitinde,
Kentli toplumların inşasında,
Kanunların ahşap tabletlere kazınmasında
Önceki hikmet vardır hep.

[Horatius, *Ars poetica* 396-399]

Aynı tanımın, hukuk ilminde Romalılara; bilgelikte ise Yunanlılara yaradığına dikkat ediniz: "ilahi ve beşeri şeylerin bilgisi". Üstelik, *Sapientia*, Roma'da, tam olarak adalete ve devlet adamlığına karşılık geldiğinden, Romalılar, devlet idaresi ve hukuk sanatında ustalaşmak konusunda, gerek *sapientia*'dan bahsederek gerekse halkla ilişkilerde doğrudan yaşayarak, Yunanlılara göre çok daha iyi bir konumdaydılar. Nitekim, Romalılar öncelikle, "çakma olmayan gerçek bir felsefe"nin izinden giderek (hukukçuların bu sözleri Roma'nın ilkel, "kahramanlık" çağı söz konusu olsaydı bile yine de münasiptir) kamu görevlerini titizlikle üzerlerine alarak; hatta yargıç ve ordu komutanı olarak hizmet ederek, yasaya ilgilerini artırdılar; üstelik yaşları kemale

erdiğinde ve pratik erdemlerde ustalaştıktan sonra bakışlarını yaşlılıklarının en saygın ve yüce uğraşı olan hukuka çevirdiler.

İmdi, asilzadeler, onların gizli bir güç kaynağı, demem o ki *arcanum* hakkındaki bilgilerinden faydalandıkları gibi hukuka dair bilgilerinden de istifade etmişlerdir. Roma'daki siyasi yapı üç sosyal sınıftan oluşuyordu: Avam, şövalyeler ve senatörler. Asilzadeler, ayrı bir sınıf teşkil etmezlerdi hatta bir takım dolaplar çevirerek kendilerini, cumhuriyette, iktidara taşıyacak bir düzen kurmamış olsalardı, onlar hakkında güvenilir bilgilere ulaşamazdık. Üç tür hukuk vardı: Himaye kanunları da dahil olmak üzere kutsal hukuk, elçilik kanunları da dahil olmak üzere kamu hukuku ve kanun yapma *formülleri* de dahil olmak üzere özel hukuk. Halk meclisleri (*comitia*) üzerinde tamamen olmasa da en azından kısmen bir nüfuza sahip olmak isteyen asilzadeler şu hileyi akıllarında tutuyorlardı: Bu üç hukuk türünü bilmedikçe kimse hukukçu sayılmamalıdır; asilzadelerin bu istekleri ancak himayelerinin elverişli olması halinde gerçekleştirilebilirdi ve savaşıla, barışıla, müttefiklikle ve kamu adaleatine dair konularla ilgiliydi. Bunun sonucu olarak, hukuk sanatını "ilahi ve beşeri işlerin bilgisi" olarak tanımlamışlardır.

Gelgelelim, *Pontifer Kolejinin* üyeleri ya da müneccimler hariç hiç kimse bu üç hukuk alanını bilmiyordu hatta soylular dışında hiç kimse bu *Koleje* alınmadığından hukuk ilmini tek başına asilzadeler bir tür sır olarak korudular. Roma'da, hukuku meslek olarak icra eden ilk kişi olan Tiberius Coruncanius'un döneminden sonra, hukuk sanatı, sanki kutsal bir şeymiş gibi, özellikle en aristokrat ailelerin erkek çocuklarına öğretilirdi. Asilzadeler, yasaların etrafını saran kutsal hava sayesinde iktidarlarının bu sırrını daha da etkileyici kılmak için kanun metinlerini dindarca korudular; hatta yasa yapmaya daha kutsal bir prestij ihsan etmek amacıyla hukuki muamelelerin *formüllerinin* kesinlikle sabit olması ve bunlara ciddiyetle yaklaşılması gerektiğinden emin oldular. Üstelik hukukun sırrını avamdan mümkün olduğunca gizlemek için kanunları harfi harfine yazmak yerine onları kısalttılar.

Burada, Romalıların, bu sırrı kendileri için saklarken, bilgeliklerini kanıtladıklarına dikkat edilmelidir. Romalıların, savaşma yetenekleri toplum için gerekli olan aristokrasinin, haksız ve küstah davranışlar sergilemekten ziyade katı bir adaletin peşinden giderek daha başarılı olabileceğine dair inançları temelsiz değildi. Kaldı ki adaletin etrafını saran esrarengiz hava insanlarda kanuna karşı büyük bir saygı uyandırıyordu.

Yasalara titizlikle uymanın, insanları birbirlerine sanki bilinmeyen bir tanrıya taparmışçasına kenetlediği bir yerdeki; yine toplumsal disiplin; eşitlik ve açıklık hatta istikrar açısından bir ordudakinden –orduda tek görevi emirleri hazrola bekleyerek yerine getirmek olan hiçbir askerin emirleri sorgulamasına müsaade edilmez– geri kalmayacak şekilde idame ettirildiği bir yerdeki, siyasi yapı hakikaten talihli addedilir.

Nitekim, özgür Roma cumhuriyetindeki hukuk son derece katıydı ve esnetilmeye müsait değildi; pretor sadece “medeni hukukun koruyucusu” ydu; bütün sözleşmeler “resmi hükümler” tarafından onaylanıyordu; bütün para transferleri –ister bir ödeme vaadi, isterse bir borç ödemesi olsun– bankacıların nezaretinde imza karşılığında gerçekleştiriliyordu. Yargı yollarının yeterli gelmemesi halinde davalar mahkemeye taşınır ve öncesinde verilen “resmi vaatlerin” (*sponsiones*) muhatabı tarafların yeminli ifadeleri göz önünde tutularak anlaşmazlıklar karara bağlanırdı. Güvenilir insanlar diğer güvenilir insanlarla olan hesaplarını iyi niyet temelinde halletmek isterlerse, davayı yargıcın huzuruna taşımazlar; bunun yerine, bir hakem heyetinin verdiği kararla anlaşmaya varmaya çalışırlardı ki burada hakim unsur hukukun esnetilemez değiştirilebilirliği değil ahlaki görevlerin ehemmiyetiydi. Ehliyet ve liyakat yüzünden hukuktan muaf olmayı hak ediyormuş gibi görünen ya da suçlarından ötürü emsali görülmemiş cezalar gerektiren bireylere gelince, On İki Levha Kanunu’nun (şöyle bir düşünüyorum da Tacitus haklı olarak bu yasayı *finem aequi juris*, eş deyişle, nihai adil hukuk olarak adlandırmaktadır), hükümleri gevşek değildi veya daha özenli bir şekilde hazırlanmıştı; gerçi “*privilegia*” olarak

adlandırılan özel fermanlar da çıkarılmıştı. Sadece acil ve öncelikli meseleler adaletin alışılmış işleyişinin tamamen dışında önlemler almayı gerekli kılıyordu.

Hukuk daima aynı tarzda aşırı resmidir. Bazen ortak refahı bazen de şahsi menfaati koruma altına alma ihtiyacı, hukuku ihlal eden birtakım yeni kuralların hayata geçirilmesini gerektirdiğinde, hukukçular, kanunda değişiklik yapmaktan kaçınmak için kendi icatları olan ve kendilerinin düşünüp tasarladıkları bazı vasıtalar ve yasal kurgulara başvuruyorlardı. *Post-limium*, Lex Cornelia'nın icadı, reşit olmayan çocukların babalarının müsaadesiyle çalışmaya başlaması ve vasiyet yazmayla ilgili hayali satışlar bu kurgulara örnek verilebilir.

Yakından incelenirse, yasal kurguların antik Roma kanun hükümlerinin kapsamının genişlemesinden ve istisnalarından başka bir şey olmadığı görülecektir; hukukçular, böylesi kurgular sayesinde gerçekleri hukuka uydurmak konusunda başarılı olmuşlardır. Oysaki günümüzde yaptığımız şey hukuku gerçeklere uydurmaktır. Antik hukuk ilmi böylesine ustaca buluşlar sayesinde popüler olmuştur; böylece yasalar çiğnenmemiş ve kamu ihtiyacı giderilmiştir.

İmdi, hukuk mesleğini icra etme hakkı tanınan ve yetkili kılınan tek zümre asilzadelerdi. Yine de yeni kişiler kadar sıradan insanlar da adli hitabetle meşgul olabiliyorlardı. Romalı hukukçular hukuk felsefesi ve tarihi konusunda eğitimliydi; hatta davaları mahkemeye taşımadıkları zamanlarda bile kendilerine danışan müvekillere hukuki görüşlerini sunarlardı. Bu görüşler hatiplere kehanet gibi bir dille aktarılırdı. İşin içine yasal konular girdiğinde, davayı hukukçuların kendileri Forum'a taşıyorlardı. Yasal bir belgeyle ilgili metnin birebir ifade tarzı hukuku ilgilendirir, fakat söz konusu belgede dışa vurulan kasıt eşitlikle ilgilidir. Meşru davalar hem yazılı belgelere hem de onların maksadına dayanır. Hukukçu savunmasını kanunun lafzı ve ruhuna; büyük hatipler de eşitliğe dayandırır ve her ikisi de mesleğinin gereğini yerine getirirdi. Hukuka yüce ve neredeyse kutsal bir dokunulmazlık atfedildiğinden şahane bir bela-

gatin yardımı olmaksızın yargıçlardan adalete uygun bir hüküm vermesini beklemek imkansızdı.

İşte bu sebeplerden dolayı, özgür Roma cumhuriyetinde, hukukun üç alt bölümü olmasına karşın, yalnızca tek bir hukuk sanatı ya da hukuk ilmi vardı; buna "ilahi ve beşeri işlerin bilgisi, adalet ve adaletsizliğin bilimi," deniyordu. Bu tanımda, "beşeri ilişkiler" gerek kamusal ilişkileri gerekse özel ilişkileri içerse de "adalet" sözcüğü, hukukun doğrudan sağladığı şeyleri kapsamaktaydı. Hukuk ilmi ve adli hitabet, Cumhuriyetin kasti gayesinin bir sonucu olarak birbirinden ayrı tutuluyordu; hukukçular ne zaman belagatten istifade etseler, kanun hükümlerinin yazdıklarına sıkı sıkıya bağlı kalıyorlardı; hatiplerse bazen sözcüklere bazen de kanunun ruhuna bağlı kalıyorlardı hatta vasat hatipler bile kanun hükümlerinin yazdıklarından yardım alabilirken, sadece en etkili ve güzel söz söyleyen kanunun ruhunu savunabilirdi. Çok az sayıda hukuk kitabı vardı ve el altından edinilmeleri dışında halk hiçbirisine erişemiyordu. Cumhuriyet değişim geçirip bir prenslik haline geldiğinde, başlangıçta halk meclisini (*comitia*) toplama hakkını halktan Senatoya aktaran Romalı yöneticiler, çok geçmeden savaş, barış, ittifak ve yüksek politikanın diğer konularını kapsayan kararların tamamına ilgilendiren mutlak hakkı da üzerlerine aldılar. Askeri ve siyasi iktidarın *sırları* hükümdarın sarayında mahremiyet içinde kilit altında tutulurdu. Crispus, Livia'ya şöyle derdi: "Hesaplar gereği gibi tutulurdu ve tek bir kişiye bile verilse, hesap doğru çıkardı;" bu deyiş, hukukçuların ima ettiği ve marifetiyle halkın egemenliği İmparatora devrettiği düşünülen *lex regia*'nın anında oylayarak kararlaştırılmadığını, bu durumu Cumhuriyetin beklenmedik bir acil ihtiyacının beraberinde getirdiğini yansıtmaktadır. Augustus, bu olağanüstü durumun baskısı altında, imparator namıyla, "kardeş katli anlaşmazlıklarıyla paramparça olan devletin yüce iktidarını üstlendi." Augustus gerçekten işinin ehli biri olarak devleti yönetmeye devam etti.

Gelgelelim, aristokrat sınıfı ve Senatoyu biraz olsun memnun etmek adına, soyluların, prensliklerin dengelenmesine karşı çık-

mış olmalarını unutmayan Roma İmparatorları, onlara iktidarın bu şekillerini bahşetmiştir. Senatoya özel hukuk konularını ilgilendiren kanun çıkarma yetkisi verilmiştir; gerçi bu yetki Senatonun kendi girişimiyle değil, İmparatorun önceki teklifleriyle örtüşür bir şekilde verilmiştir. İmparatorun bu önergeleri ya da kanun teklifleri *consules* tarafından "raporlar" şeklinde saklanırdı; fakat işin aslı oylama ayrıcalığına sahip Senatonun oyladığı öneri İmparatorun kişisel kararıydı. Haliyle, İmparatorla üzerinde anlaştıkları konular dışında Senatonun herhangi bir özel meseleye dair kanun çıkarma yetkisi yoktu; İmparator kendi istediği şekilde Senatonun oy kullanmasına müsaade ediyordu.

İmparatorluğun nüfuz alanı genişletilirken, konsüllere ait raporları okuyan kişi de yine İmparatorun kendisiydi. Saltanatını pekiştirdikten bir süre sonra İmparator özel olarak atanmış yüksek rütbeli tahsildarlar aracılığıyla konuşurdu. Kesin hükme bağlanmış kararları, *jus respondendi*, resmen verme hakkı İmparatorlarca asil bir kişiye değil de alenen sadece mutlak bağlılığı olan kişilere verilirdi. Bu ayrıcalığın daha önceki dönemlerde görünürde taşıdığından çok daha büyük bir yetki *jus respondendi*ye verilmişti. Ne ki, hukukçuların kararlarının sadece kendilerine danışılan davalar için kesin hükmü vardı. Dahası, aristokrat gücün bu basit biçimini zayıflatmak için hatta kitlelerin bağlılığı ve kalabalıkların sevgisiyle fiili saltanatlarını sürmek için, hukuk ne zaman özel kişileri ciddi bir şekilde ilgilendirse, İmparatorlar pretorların eşitlikçi bir yorumla hukukun katılığını hafifletmesine izin verirlerdi. Sonuç olarak, uygulanır olmayan yerlerde, pretorlar bunu duruma uygun bir şekilde esnetiyorlardı.

Bir yasanın eksikliği hissedildiğinde, pretor'a bu boşluğu faydalı bir hüküm ile doldurması talimatı verilirdi. Pretor, mevcut hükümleri asla tamamen değiştiremezdi, ne ki oturmuş hükümlere vefa göstererek, bu hükümlerin gücünü geçersiz kılabilir ve özgür cumhuriyetçi dönemdeki hukuk alimlerinin yaptığı gibi yoruma dayalı bir kurguya başvurarak var olan hükümleri iptal edebilirdi. Örneğe, *bonorum possessio* davalarında ya

da sözleşmelerin fesihlerini gerektiren dava işlemlerinde böyle yapıyordu.

Böylelikle, pretorlar aynı zamanda hem oturmuş hukuk sisteminin koruyucusu hem de doğal eşitliğin destekçisi haline gelmişlerdir. Kanunun birebir ifadesinin davayı doğrudan doğruya ilgilendirmesi halinde, pretorlar birtakım eylemlerde bulunmak durumunda kalıyorlardı; yasal bir metnin müphem ya da alakasız olması halinde, pretorlar hakkaniyet çerçevesinde hareket ediyorlardı.

Dolayısıyla, “beşeri ilişkiler” (*humanae res*) deyişi yalnızca şahsi soruları kastettiğinden, prenslerin idaresi altında, *Edictum Perpetuum* adlı kanunun yürürlüğe girmesinden bile önce hukuk ilmi çoktan değişmişti ve kamu hukuku özel hukuktan ayrılmıştı. Bunun sonucu olarak, hukuk felsefesi gerilemeye başladı.

Hukuk felsefesi yine de “adalet bilimi”ydi” fakat giderek praetoran *aequitas*lar tarafından yerinden ediliyordu. Hukuk kitapları sayı bakımından halen çok azdı, zira hukukçular yasanın lafzı ve ruhuna mutlak bağlı kalma iddiasında bulunuyorlardı ve bu konuda teamüllere bağlıydılar; bir tek hatipler davaların adilane yanını savunma işine girişmişlerdi.

Çok geçmeden, Hadrian zamanında, *Edictum Perpetuum* muazzam bir *aequitas* kaynağı olarak yayımlandı ve yeni bir kamu düzeni yaratıldı öyle ki On İki Levha ile başlayan hukuk çalışmalarının temelini *Edictum Perpetuum*’da aramak gerekir. On İki Levha Kanunu bundan böyle Roma hukukunun temel kaynağı olarak görülmemeye başlandı. Senatoya, pretorlara ve hukukçulara verilmiş olan kanun yapma yetkisi zaafa uğratıldı. Senatonun kararları artık ne On iki Levha’nın hükümlerine uygundu ne de bundan sonra pretorlar görevleri süresince çıkardıkları yasalarda (tabiri caizse *edicta perpetua jurisdictionis*) On İki Levha’yı model alıyorlardı. Doğal eşitlikten ilham alan imparator buyrukları yeni düsturlar oluşturmaya başladı ve kuşkulu hukuk davaları için çözümler neşretti. Şu halde, imparatorluk فرمانlarının kronolojisi –*constitutiones*– Hadriyan ile başlar. Hukuk ilmi, adalet biliminden bir hakkaniyet tekniği olan eşitlikçi-

lik sanatına dönüştürülmüştür. Hukukçular, davalarda hakkaniyete uygun hususları yakalamak için çaba sarf ediyorlardı hatta özel hukuk üzerine yazılmış çok sayıda kitap toplamaya başlamışlardı. Dava usulüne ait *formulae* halen geçerli olduğundan mahkemelerdeki hatipler yine hakkaniyetin savunusuna başvururlardı. Şu var ki doğal *aequitas*lar yaygın bir hal aldıklarından, adli hitabet sessizliğe gömülmüştür.

Sonradan, Konstantin hukuki faaliyetlerin "formüler" düzeyine bir son verip bütün davaların *extra ordinem* adlı usul hukukunu takip etmesini emrettiğinde, hukukun sis perdesi herkes için aralanmıştır ve soyluların tekelinde bir güç unsuru olan hukuk ellerinden çekip alınmıştır. Sıradan insanların da hukuk mesleğini icra etmesine müsaade edilmiştir. Hukuk öğretme amacıyla; Roma'da, İstanbul'da, Beyrut'ta, devlet teşekkülleri kurulmuştur ve nihayet devletin çıkarları için II. Theodosius ile IV. Valentinian hiç kimsenin, bir kamu hukuku profesörünün bile gizlice hukuk öğretemeyeceğini emreden bir ferman çıkarmışlardır.

Adalet her ne zaman daha müşfik bir tefsir sunsa, *jus civile* kuralları hem imparatorlar hem de yargıçlar tarafından -aşırı kaygılı formalitelerle ve dahiyane kurgusal entrikalarla değil- alenen bir kenara itilmiştir. *Aequitas*lar mahkemedeki tüm ihtilafların kontrol edici etmeni olmaya başladı; "*jus civile*'nin canlı sesi" olan pretor tıpkı günümüzün yargıçları gibi tüm özel hukukun rakipsiz hakemi olmaya başladılar. Bir zamanlar pek çok hüküm ve tahkim kararı varken (o zamanlar, kanunları ihlal eden bir sürü insan ve çok az adaletli insan olduğundan) günümüzde, bunun yerine, tahkim geçerlidir ve hakkaniyet pozitif hukukun zaruri bir özelliği haline gelmiştir.

Şu da eklenmelidir ki Konstantin Hristiyanlığa (Hristiyanlıkta ilahi konulara dair bilgilere Kilise Babaları'nda rastlanır) geçtiğinde, hukuk ilmi sırf şahsi meselelerle ilgiliydi ve artık bir "adalet bilimi" değildi. Modern hukukçu artık yasanın lafzı ve ruhuna vicdanen bağlı kalmak durumunda değildi. Doğal eşitlikçilik mahkemelerimizde hüküm sürdüğünden, adli hitabet sessizliğe gömülmüştür. Hukukumuz kendi kitaplarının daya-

nılmaz ağırlığı altında inlemektedir. Bir kimse, hem yerinde bir etkileycilikle hem de doğrulukla, gerçek bir davada modern hukukçunun hatibin yetki alanına tecavüz ettiğine ilaveten kurgusal hukuki ihtilaflarda retorikçinin rolünü de gasp ettiğini söyleyebilir.

Jacques Cujas, her ne zaman elinde uğraşacak hakiki bir hukuk davası olmadığında retorikçilerin skolastik tartışmalarıyla ilgilendiğini samimi bir şekilde teslim etmektedir. “Belagat Yolsuzluğunun Nedenleri Üzerine” adlı ünlü makalenin yazarı her kimse hitabetteki bozulmaya dair bu kaynağı kütüphane kitap listesine ekleyemedi; bu çürümenin onun zamanında başlamış olması kuvvetle muhtemel; üstelik kötülüğün ortaya çıktığı anı fark etmek zordur, bu an çoğu zaman en keskin bakışlı ve en öngörülü bir gözlemcinin bile gözünden kaçır.

Haydi şimdi Roma hukuk ilminin dönüştürülmesine dair tartışmaya geri dönelim. Önceleri kalıplaşmış olan metinsel anlatıma titizlikle riayet edilmesi, asilzadelerin avama karşı kullandığı gücün *arcanum*uydu, eş deyişle, sırrıydı; sonraları serbest kılınca imparatorluğun gücünün asilzadelere karşı kullandığı bir sır oldu. Özgür cumhuriyet dönemi boyunca ortak çıkar açısından hukuk biliminin kamu mülkiyeti haline gelmesi gerekiyordu; imparatorluk çağı süresince gizli kalmaması imparatorlar için hayati bir önem arz ediyordu. Evvelce Roma’daki bütün insanlar kamu hukukuna aşinaydılar ancak özel hukuk bir sır olarak saklanıyordu; sonradan kamu hukuku bir *arcanum* haline geldi ve özel hukukun sırrı ifşa edildi. Talebeler, eskiden, önce kamu hukukunu sonra özel hukuku öğrenirdi; oysa günümüzde özel hukuk alanında tecrübeli olanlar durumu müzakereye başlıyorlar. Geçmişte, üçlü hukuk bilimi bir bütünlük arz ediyordu; günümüzde ise kilise hukuku, kamu hukuku ve özel hukuk olmak üzere üç dala ayrılmıştır. Eskiden özel hukuk bilimi genel kavramlarla ilgileniyordu; günümüzdeyse büyük ölçüde özel davalarla ilgilenmektedir. Kanunlar, daha önceleri, sık gerçekleşen olaylarla ilgili genel hükümleri kapsıyordu; günümüzde ise kanunlar ayrıntıları en tesadüfi şekilde orta-

ya konan gerçek meseleleri kapsamına alacak şekilde yapılmaktadır. Bir zamanlar, çok az kanun ama çok fazla *privilegia* vardı; günümüzde kanunlar öylesine özel ve sayısız bir hal almıştır ki hepsi *privilegiaya* benzemektedir. Geçmişte, *jurisprudencia* usulen resmi adalet ilmiyken, buna karşılık günümüzde adalet sanatı olmuştur. Hukuk bilgisi önceleri evrenseldi ve esnek olmayışıyla ıralanırdı; günümüzde ise özeldir ve esnetilebilir. Bilim; katı ve esnetilemezken, sanat; esnetilmeye müsaittir hatta insanların alışkanlıklarına ve törelerine uyartılabilir. Geçmişte “adil” davaların gerçekleri resmi mevzuatla taban tabana zıttı, diğer bir deyişle, kanunların metinsel lafzı ve ruhuyla, hukuki bir varsayım üzerine oturtulmuş bir yorumla resmi mevzuata uyartılmadıkça, çelişirdi. Günümüzde, son derece katı olan yasal hükümler, iyi niyetli bir şekilde yorumlanmadıkları müddetçe, adil olmayabilir; değerini azaltan bir yorum nedeniyle gerçeklerle bağdaştırılabilir. Yasa ile eşitlik eylemlerinin beraberliğini sağlamak amacıyla kurguları işe koşmak bir zamanlar hukuk ilminin bir yüceliği idi; günümüzde ise durum serbest yorumlamalar sayesinde adil kanunların gerçeklere benzemesidir. Eskiden, değişmez kanun hükmünden hiçbir surette sapmamak hukukçular arasında geleneksel bir durumken, günümüzde hukukçuların sürekli başvurduğu şey kanunun ruhudur. Hukukçular, yasal meselelerde, evvelce, gerçek lafza bağlı kalırlarken; hatipler kanunun ruhuna ve maksadına önem verirlerdi; çağımızda ise hatibin yerini hukukçu almıştır. Kanunlar sayıca az ve iyi tarif edilmiş olsalar da gerçekler sonsuz sayıdadır hatta kanun, yasal hükümlerle ilgiliyken, gerçekler; adaletle ve geçmişte son derece az günümüzde ise sayılamayacak kadar çok hukuk kitaplarıyla alakalıdır.

Sonuç itibariyle, hukuk sanatı ve pratiğini kaplayan sır Roma devletiyle değiştiği dönemlerde, kanunlar ve hukuk kuramı da değişime uğradı; hukukçuların, hatiplerin, yargıçların ve hukuk mahkemelerin rolleri eskiden olduklarından çok daha farklı bir hal aldı. İşte bu yüzden, yeni bir hukuk sanatına ve yeni bir hu-

kuk literatürüne sahip oluverdik; hatta Yunanlıların ve erken dönem Romalıların ötesine geçtik.

Roma *jurisprudential*asının bu gizli tarihinin “Devlet İdaresinin Sırları” adlı kitabın yazarı Arnold Clapmar’ın dikkatinden kaçması tuhaf kaçır, zira Clapmar, Roma devletini ıralayan benzer olguların son derece bilge bir gözlemcisidir.

Antik çağdaki hukuk sanatıyla ilgili yukarıdaki açıklamalar, hukukun öğretilmesi ve incelenmesine dair modern yöntemlerimizin üstünlüklerine ve eksikliklerine ışık tutmakta ve bu konulara dikkat çekmektedir.

Günümüzde, hukukun teorik ve pratik yönlerinin yekvücut olarak külliyat oluşturması bizim için avantajlı bir durumdur; oysa Yunanlılar arasında, hukuk; kuramla ilgilenen filozoflar- ilgi alanları hukuk davalarının tarihi olan *pragmatikler*- ve hukuk davalarında savunma sanatıyla ilgilenen hatipler arasında pay edilmişti. Hukuk mesleği, Roma’da, *Edictum Perpetuum*’un yayımlanmasından evvel hukukçular ve hatipler arasında taksim edilmişti.

Sonuç olarak, bizim araştırma yöntemimiz, Yunanlıların ve erken dönem Romalıların yöntemlerine kıyasla daha üstündür, zira hükmi argüman biçimlerini ele almada tecrübeli bir kişi, daha geniş bir bakış açısıyla donatılmıştır ve davasına hangi hukuk normlarının destek olacağını veya katkı sağlayacağını tefrik edebilir; bu kişi, bu yüzden, Yunanlı “pragmatikler” gibi davaların tarihi hakkında empirik bilgiye eli mahkum sade bir avukata kıyasla daha avantajlıdır. Üstelik hukuk ilminde uzman kişiler, bir hukuk davasını kazanmaya yardımcı olan unsurları daha keskin bir şekilde kavrarlar ve bu nedenle müvekkillerinin davasını sade bir hatibe nazaran daha ikna edici bir şekilde sunabilirler.

Gel gör ki, sahip olduğumuz bu avantaj bir engelle karşı karşıyadır; modern hukuk ilmi belagatten ayrıldığı için daha sağlıklı olsa da felsefeden koptuğu için daha zayıftır. Çağımızda, dava vekilleri antikçağ hatiplerinin hep yaptığı gibi davayı dramatik bir konuşma yaparak kazanmaya meyilli değildir. Beri ta-

raftan, avukatlarımız, kanunlar marifetiyle düzenin nasıl korunacağı ve asayişin nasıl sağlanacağına dair bilgiden yoksundurlar; öncelikle, bütün hukuk ilminin kaynağı olan bu bilginin öğretilmesi gerekir, ancak bu bilgi eskiden filozofların onu öğrettiği gibi, hatta devlet işlerinin ve görevlerinin ifa edilmesinde tecrübe kazanarak ustalaşan Romalıların yetiştirildiği gibi, öğretilmemektedir.

Günümüzde, hukuki ihtilafların adil yargılamasını sağlamak için belagate pek ihtiyacımızın olmaması bizim için açık ara bir avantajdır. Mahkemede, gerçekler hakkında yakından yapılan bir incelemeye dayanarak, eşitlik bağlamında, argümanları doğrudan sunmak aslında yeterli olmaktadır öyle ki hukuk, kanunun sözlü ifadelerini değil ruhunu göz önünde bulundurarak, bu gerçeklere kolaylıkla uydurulabilsin. Oysa, Marcus Curius'un Mucius Scaevola'ya karşı açtığı davada -ki bu davada Scaevola yasaların aslına uygun yorumlamasına sıkı sıkıya bağlı kalmıştı- ölen kişinin vasiyetini ve haklı davasını savunmak için, antikçağda mükemmel bir hatip olan, Marcus Crassus'un davaya müdahil olması gerekmişti. Çağımızda ise, herhangi bir köylü, her ne kadar itici hatta belagatten yoksun olursa olsun, davasındaki haklı yanları ispatlayarak adaleti tecelli ettirebilir. Gerçi, hukukun kutsallığı yitip gider; zira bir kanundan muaf tutulmayı talep eden bir kimse bu kanunu kusurlu olarak yaftalar; kanun koyucuları akılsızlıkla suçlar ve hukukun saygınlığını zedeler. Hepimiz biliyoruz ki eksikleri ve istisnalarıyla yüzleştirilerek altı oyulan hukuk eski saygınlığını tekrar tamamen kazanma şansına bir daha asla sahip olmayabilir.

Burada, Spartalı Agesilaus'un başvurduğu mantıklı çareden bahsetmeden geçemeyeceğim. Spartalı Agesilaus, asker kaçaklarının şiddetle cezalandırılacağı bir kanun çıkartmıştı. Büyük bir asker kıtlığı vardı ve Agesilaus, Sparta devletinin goncası ve gücü olan gençleri harcamak istemiyordu. Agesilaus, asker kaçaklarını mahkum eden kanunun caydırıcılığını azaltmamak amacıyla ve yeni bir kanun çıkarmaksızın, bu kanunun, asker kaçığı gençlerin duruşmasını takip eden gün yürürlüğe girme-

sini emretti. Sparta Kralı tarafından icat edilen bu tasarı, çarpıcı bir şekilde Roma'nın bazı yasal kurgularını andırmaktadır.

Sistemimizin bir diğer avantajı da hukuk uzmanlarımızın katı bir kanundan çok adaleti hedeflemeleri ve bireylere daha fazla ihtimam göstermeleridir. Buna mukabil eski Romalılar kanunlara uymak konusunda çok katıydılar ve bu katılık devletin selameti içindi. Spesifik bir davada adaletin katılığını gözler önüne sermek vatandaşlarda kanuna karşı daha derin bir saygı uyandırır. Kartaca ve Roma arasında mahkumların mübadelesinde adaletin en sağlam dayanağı, Regulus'un özgürlüğüne kavuşması için tüm Kartacalı mahkumların salıverilmesinden yana olunmasıydı. Lakin, kanun önünde hiçbir istisna yapılmamasını isteyen Regulus kendisini meşhur eden şu kararı aldı: Kartaca'ya geri dönmek. Onun bu kararı; düşmana karşı tevekkülün, ülkesine karşı sadakatin ve eşsiz bir ruh metanetinin unutulmaz bir bilgelikle ifade edilen ölmez bir örneği idi.

Günümüzde, özel hukuk araştırmasından kamu hukuku araştırmasına geçiş hiç şüphesiz faydalı bir şeydir. Devlet meseleleri bizlere emanet edilmeden evvel bir hatanın devlete en az zarar vereceği ilişkiler konusunda eğitim alıyoruz. Gelgelelim, kamu güvenliğinin en yüce kanun olduğu ve ortak yararın tüm adaletin matrisi olduğu eski Roma'da kamu hukuku eğitimi askeri komutanların ve yargıçların görevlerinden el çektilmesiyle sağlanırdı ve ancak bundan sonra özel hukuk ele alınabilirdi.

Nihayet, hukuk uzmanlığı ve hatiplik mesleklerinin, çağımızda gerçeklere dayalı meselelerin baskın olduğu davalarda bile, aynı kişide toplanmasını avantajlı bir şey olarak görmemiz lazım. Eski Roma'da hukukçu ve hatip farklı kişilerdi. Nitekim, somut davalarda modern bir avukat daha buyurgan olabilirken, içtihatlarda daha belagatli olabilir. Lakin, bu avantaj, bir zamanlar bölünmez bir bütün olan üç bölümden oluşan hukuk biliminin, günümüzde üç farklı disipline; dini hukuk (ya da kilise hukuku), kamu hukuku ve özel hukuk olarak ayrılmasıyla, dengelenmiştir. Eskiden kamu hukukunun yan dalları olan dini ve özel hukuk şimdi hem kamu hukukundan hem de birbirlerin-

den ayrılmıştır. Kilise hukuku, teologlara ve kilise örgütüne ait özel bir alandır; hükümet meclisinin üyeleri kamu hukukunu tekelleştirmiştir; hukukçular ise zamanlarını sadece özel hukuka harcamışlardır.

Aşağıda bahsedeceğim eksikliğin herhangi bir avantajla karşılanıp karşılanmayacağını bilmiyorum. Adalet gerçeklerle sınırlı olduğundan ve genellikle pek önemsiz hususları ilgilendiren gerçekler de sayısız olduğundan, çoğu kez son derece değersiz ve ehemmiyetsiz sorunlarla uğraşan pek çok hukuk kuralımız var. Sayısız oldukları için böylesi kuralların tamamına uymak mümkün değildir hatta önemsiz meseleleri ilgilendiren kurallar kolaylıkla hakir görülür ve önemli olanların gölgesinde kalırlar. Bu bağlamda, eline bol miktarda Portekiz hukukuna dair kitap geçmiş olan Kongo Kralı Alfonso bir barbar olmasına karşın bu kitapların kılı kırk yaran titizlikleriyle alay etmiş ve topraklarından öylesine geçen bazı Portekizli seyyahlara, ola ki ayağıyla yere dokunmuş bir kimse için hangi cezarın verildiğini sormuştur.

Beri taraftan, eski Romalıların pek az kanunu vardı amma velakin bunlar son derece ehemmiyetli konularla ilgiliydi. Bunun en iyi örneği, "bütün Roma hukukunun kaynağı" olan On İki Levha Kanunu'dur; bu kanun ince bir kitapta toplanmıştı ve karakterlerini oluşturmak için Romalı oğlanlar bu kitabı ezberlerdi. Bana göre, Roma kanunlarının böylesine azlığı *privilegia* ile ya da bireyler lehine olan yasal düzenlemelerle dengelenmiştir. Tacitus, böylesi yasal düzenlemelerin, "bazen belli kabahatler işleyen suçlulara karşı çıkarılmış olmalarına karşın, genellikle sınıf çekişmesi matrisinden kaynaklandığını ya da yüksek makamdaki bazı kimseleri ödüllendirmek; bazı seçkinleri sürgüne göndermek veya aynı şekilde şeytani bir amaç için zorlamayla oluşturulduklarını," ifade eder.

Çok sayıda *privilegianın*, Roma'da, yasaların kifayetsizliğini dengeleyecek şekilde iş gördüğü varsayımını reddediyorum. *Privilegia* hor görülüyordu ve emsal teşkil etmiyordu. Ama diğer yandan zabıtname ve nizamnamelerin kesinlikle emsal teşkil ettiği düşünülüyordu.

Bu durumda, bizler, bize sunulan, fakat doğasında mevcut olan eksikliklerden kaçınamayan, avantajlara sahibiz. Gelin şimdi de Roma hukuk çalışmalarının tarihine, ortaçağ'dan itibaren Andrea Alciati ve sonrasına dek, bir göz atalım.

Accursius (1182-1259) ve onun son derece cin fikirli destekçileri, adaletin temellerine yönelik araştırmalarında, son derece gayretliyidiler ve Roma hukukunu, kendi zamanlarının koşullarına uyarlamak suretiyle, akılcıca yorumladılar. Bu noktadan hareketle, Accursius ve takipçilerinin emekleri hayranlık uyandırıcıydı. Accursius'un açtığı yoldan gidenler, son derece ehemmiyetsiz ve bizim amacımız bakımından son derece faydasız olan kanunlar üzerinde çalışarak, fikir beyan etme ve hüküm verme konularında vazgeçilmez olan belli bir takım genel ilkelere aydınlatmaya giriştiler. Onların *summae legum* adlı eseri özel hukukun sentezlerinin genellemeleriydi ve son derece zekice ve mahirane bir şekilde yazılmıştı. Accursius ve Accursiusçular, Grotius'un şu yürekten ve harbi övgüsünü gerçekten hak ediyorlar: "Her ne kadar pozitif hukukun aciz yorumlayıcıları olsalar da Accursiusçular yaratıcı hukuk işinde mükemmeller." Esas çabası Yunan hukukunu Roma devleti için uygun hale getirmek olan *Decemviri*'nin (İ.Ö. 451) aksine, Accursiusçular, Roma kanunlarını modern zamanın şartlarına uygun hale getirmeye çalıştılar. Accursiusçular, bir kez daha, Roma metinleri üzerine yaptıkları yorumlarında, sayısız özel dava uydurdular ve hukuk ilminin son derece önemsiz detaylarla uğraşma talihsizliğine uğramasına sebep oldular.

Nihayet, Andrea Alciati geldi de Fransız hukukçularının büyük bir onurla izinden gittikleri bir okul kurdu. Üstatlarının ardından, seçkin antik hukukçuların adlandırıldıkları gibi, Andrea'nın müritlerine de Alciaticiler denmelidir. Bunlar, Latince ve Yunanca konusunda derin ilimleri ve Roma tarihi hakkında engin bilgileri sayesinde, Roma hukukunu eski ihtişamına tekrar kavuşturdular.

İşin doğrusu yine de Alciati ve onun ekolü, Romanın kanunlarını, çağımızın ihtiyaçlarına göre uyarlamak yerine, Roma'ya

geri vermiştir. Bu nedenle, özel hukuk alanındaki uygulamaları ve günümüzün bazı tartışmaları için alınan kararlar ya da bu konudaki fikir beyanları konusunda, Alciaticiler, Accursiusçulara başvurma ve adaleti sağlamak için onlardan ödünç argüman alma hususunda tereddüt etmemişlerdir.

Her ne zaman yeni bir kanun yürürlüğe girse, bu kanunun uygulanacağı kamu kurumlarıyla uyumlu olması kaçınılmaz bir durumdur hatta bu kanunun ilgili kurumların yapısına uygun bir bakış açısıyla yorumlandıktan sonra uygulanması gerekir. Kanunları incelerken, bu kanunların çıkmasına vesile ve neden olan yönetim yapısını da hesaba katmak kaçınılmazdır. Örnekse, aslında hiçbir zaman çıkarılmamış ancak Roma prenslikleriyle birlikte doğan *lex regia*yı hakkıyla yorumlamak için hukukçunun monarşi rejimi öğretisini çok iyi kavraması gerekir. Bu hukukçu her şeyi monarşi rejiminin doğası ve gereksinimleri bağlamında hatta doğrultusunda ele almak zorunda kalacaktır; *aequitas civilis*, eş deyişle, *giusta ragione di statoyu*, (sadece siyaset bilim kuramcılarının tam olarak aşına olduğu bir kavram), göz önünde tutması icap edecektir. *Aequitas civilis*, *aequitas naturalis*in aynısı olmakla beraber daha geniş bir çerçeveye sahiptir, zira bireylerin menfaatlerinin korunmasına yönelik faydacı motive bağlı değildir ama yine de ana kaygısı umumun refahıdır. Ancak, umumun refahını gözetmek ne bireylere hastır ne de yalnızca bireylere aittir; neticede, aklına sokmadıkça bazı şeyleri kavrayamayan ya da işlerine gelmeyen şeyleri anlayamayan avam bundan bihaberdir.

Hukukçuya gelince, hukukçu, öncelikle, *aequitas naturalisten* henüz kopmamış olan *aequitas civilis* kanunlarının en iyi kanunlar olduğuna hükmetmelidir. Ondan sonra, ikinci sırada, her ne kadar Jüstinyenlerin dediği gibi, ola ki "kötü savunmalar" (*impia praesidia*) gibi görünseler de, bireylere sıkıntı yaratmaktan ziyade kamu refahına katkıda bulunan *usucapio* gibi kanunlara itibar etmelidir. Bundan sonra, üçüncü sırada, devlete halel getirmeyecek ve vatandaşların lehine olacak yasal tedbirler alınmalıdır. Her tek birey için kârlı ama toplum için zararlı kanun-

lar, medeni hukukun değil doğal hukukun filizleridir. Gelgelelim, gerek vatandaşlara gerekse devlete zarar veren kanunlar, monarşik bir hükümdarın kanunları değildir; bunlar olsa olsa zalim bir gücün çirkin yüz karaları ve alçakça istismarlarıdır. Bu despot, bu suçları işlemek suretiyle, tüm medeni ve dini hakları çiğner; önce devleti sonra da kendini helak eder.

Son olarak, hukukçudan Roma İmparatorluğu gibi büyük bir siyasal varlığın; kökenini, güçlenmesini, gelişimini, yükselmesini ve dağılmasını etüt etmesini isterim. Birakalım hukukçu, her ikisinden de aynı faydalı etkilerin yayılıp yayılmadığını araştırması için, Roma İmparatorluğu ve günümüz monarşik sistemi arasında bir benzerlik kursun. Ondan, tüm tanımlamalarını, monarşik devlet biçiminin doğası ve gücüyle ilişkilendirmesini isterdim. Ona, Roma hukuk kurallar öbeğini açıklayan ve bu kuralların altında yatan kamu yararı gerekçesini hatta bu gerekçenin vazgeçilmez temelini soruşturmasını salık verirdim. Buradaki gaye, bireyler ya da monarşiye faydalı olan bir hedef için hangi kararların alındığını meydana çıkarmak, zararlı olmayan ve bu yüzden kalmasına müsaade edilen hatta zararlı olarak algılandıklarından dolayı reddedilmeleri gereken kararlar ortaya koymak olmalıdır.

Adalet nedir? Ortak iyi için gösterilen sürekli özendir. Hukuk bilimi neden oluşur? En iyi yönetimin bilgisinden oluşur. Kanun nedir? Kamu çıkarını gözetme sanatıdır. Hukuk ya da "hak" nedir? Faydalı olandır. Doğal hukuk nedir? Her birimizin şahsi çıkarıdır. Devletler hukuku nedir? Devletlerin ortak iyisidir. Medeni hukuk nedir? Kamu yararıdır. Hukukun kaynakları nedir ve doğa yasası neden hasıl olmuştur? İnsan nasıl olursa olsun yaşayabilsin diye. *Jus gentium* neden husule geldi? İnsan huzur ve güven içinde bir hayat sürsün diye. Medeni hukukun tesisi hangi gerekçelerle açıklanmaktadır? Mutlu ve müreffeh bir yaşama ulaşmayla. Ne zaman ki bir kanun yorumlansa, bu standart yorum için bakılması gereken yer, diyeceğim, en yüksek hukuk nedir? Devletin büyüklüğü, hükümdarımızın korunması ve her ikisinin ihtişamıdır.

Fufia Caninia ve *Aelia Sentia* kanunlarının yürürlükten kaldırılması hangi gerekçelerle olmuştur? *Libertas latina* ve *libertas dedititia* neden feshedilmiştir? Neden bütün azat edilmiş köleler Roma vatandaşı yapılmıştır? Hür doğmuş bütün Romalılar imparatorlarına derin saygı duysunlar diye. Efendilerin kölelerine yaptığı zulüm kanunla neden engellendi? Kölelerin isyana kalkışması önlenebilsin ve hükümdarlarının iktidarı riske atılmasın diye. Patrimonyal hukuk, özel mülkiyeti elinde tutmak için, *filiifamiliasa* niçin izin vermiştir? Ola ki onlara ceza kesebilmek ve onları cürüm işlemekten uzak tutabilmek için. Meşrulaştırma niçin oluşturulmuştur? Asilzadelerin gaddarlığını azaltmak için. İtalya'daki *dominium ex jure Quiritium*, *jus bonorium* ve *usucapio* ile eyaletlerdeki *possessio longi temporis* (gibi bir zamanlar ayrı olan kurumlar) şimdi niçin birleştirilmiştir? Roma İmparatorluğu'nun bütün tebaasına niçin vatandaşlık verilmiştir? Ola ki imparator eyaletler dışından seçilebilir diye *arcanuma* daha da derinden saygı duyulsun diye mi? Ya da muhtemelen –ki bu durum gerçeğe daha yakın görünmektedir– herkesin Roma İmparatorluğu'nun korunmasında çıkarları aynı olduğu için mi? Bütün bağışların kamuya açıklanması kanun tarafından niçin dikte edilmişti? Hiç kimse insanlara gizlice rüşvet vererek ortalığı karıştırmamasın diye. Askerlerin imtiyazları niçin arttırılmıştı? Hükümdarlarının sultasını yürekten desteklesinler diye. Niçin emlak mükellefiyet performansı –eskiden bu sorumluluk tamamen bu işi yapanlara bırakılırdı– sonradan kanuni bir yükümlülük haline getirilmiştir? Eskiden Roma mülkünü miras edinme hakkından mahrum bırakılan Roma müttefiklerinin böylesi bir haktan yararlanması ve Roma İmparatoru'nun tebaası olma mutluluğunu yaşamaları için. Miras kanununda baba tarafı kan bağı *agnati* ile genel kan bağı *cognati* arasındaki ayrım niçin kaldırıldı? Atadan kalma uzun süreli güç ve zenginliğin verdiği gururla sarhoş olmuş bazı bireylerin çılgınlık derecesinde kibirli olmaları için. Cezalar niçin daha da ağırlaştırılmıştır? Çünkü hükümdarlar ölümden muaf değildir ve kanunların daha basiretli hatta daha otoriter olması gerekir.

Bu tarz bir hukuk incelemesinin -avantajlarını spesifik örneklerle sergilemeye plarımız müsaade etmediğinden- yararlarına ve avantajlarına işaret etmek için adeta hepsini bir sepette toplayarak ve bir arada sunarak bu üstünkörü açıklamaları yaptım.

Cumhuriyetin yeşermesi boyunca esnek olmayan hukuk dünyasının nasıl yumuşadığını ve İmparatorluğun çöküşü esnasında nasıl da laçkalaştığını görebilirsiniz. İmparatorluğun ilk zamanlarındaki hukuk araştırma ve uygulamaları *imparatorun* saltanatının güçlendirilmesi için kurgulanmış planlı bir entrikaydı; sonraları imparatorluğun yıkılmasını önlemenin bir yolu oluvermiş ve nihayet saltanatı yerle yeksan eden bir musibet haline gelmiştir. *Agnati* ve *cognati* arasındaki farkın kaldırılmasından ve *jus gentilitatis*in ilga edilmesinden sonra aristokrat ailelerin zenginliği kalmadı, çaptan düştüler, ahlaki ve fiziki güçleri tükendi. Kölelere öyle teşvikler verildi ki hür doğmuş Romalıların öz sermayesi sinsice zarara uğratıldı ve en nihayet çarçur edildi. Roma İmparatorluğun bütün tebaasına Roma vatandaşlığı verildiğinde, doğuştan vatandaşlarda yurt sevgisi ve Roma aşkı yok oldu. Özel hukuka öylesine çok önem verildi hatta bireylere öylesine çok lütufta bulunuldu ki vatandaşlar hukuku kendilerine özel bir avantaj sağlayan bir şey olarak görmeye başladılar ve ortak refaha alaka duymayı kestiler. Roma hukuku ile taşra hukuku birbirine karıştı, fetihten önce bile eyaletler zaten kendi başlarına birer devletti; Roma İmparatorluğu'nun yayılmasında onsuz olmaz olan bu bağlar gevşeyince (müttefiklere sadakatlerinden ötürü övgüler düzülüyordu; Romalılar ise iktidar gerçekliği ve zafer sarhoşluğu içinde zevkleniyordu) imparatorluk giderek zayıfladı, parçalandı ve sonunda yok olup gitti. Roma'nın iktidarının kaybedilmesinde ve belagatin bozulmasında baş rolü *jurisprudential*ın gevşemesi oynamıştır.

Şu halde, ülkesinin zenginleşmesini dileyen modern bir hükümdara, *aequitas civile*se uygun olarak yorumlanmış Roma kanunlarına sahip çıkması hararetle tavsiye edilmelidir. Bırakalım hükümdar yargıçlara ihtilafları bu şekilde karara bağlamalarını emretsin. Üstelik, bırakalım yargıçlar kamu çıkarı ve şahsi da-

vaları birleştirirken en iyi avukatların becerilerinden yararlanırlar; bırakalım da özel hak talebine karşı kamu çıkarını da ima önde tutmak için savunma avukatlarına karşı belagatin gücünden yararlanırlar. Oysaki bildiğimiz üzere, avukatlar, kamu çıkarına karşı müvekkillerinin özel hak taleplerine öncelik verme çabası içindedirler.

Bu sayede, devlet yeniden yargı öğretisi ve kuramı ile hukuk felsefesinin, diyeceğim, medeni hukuk öğretisinin birlikteliğinden istifade edecektir. Hukukun ağırlığı ve kutsal onuru zenginleşecektir. Monarşik kurumlara uygun bir belagat gelişip serpilecektir hatta bu belagat şu anda kullanılan belagatten daha üstün olacaktır, zira değeri, anlamı ve önemi itibarıyla kamu hukuku, özel hukuktan üstündür. Belagatli avukatlar, müvekkilleri adına galip gelmek için, davalarının kamu hukukunun desteğini aldığını ispatlamak uğruna ellerinden geleni yapacaklar hatta medeni hukuk öğretisi konusunda uzman olduktan sonra bizatihi devlet yönetimiyle ilgilenmek adına aldıkları siyasi eğitimi öne çıkaracaklardır.

Napoli'deki Yüksek Mahkemede görülen bazı davalar, Roma hukuku, *ex certis causis* (formül işe yaradıkça), hükümlerinin hilafına olarak karara bağlanıyor ve Krallığın bu en yüce Meclisinde salt "doğal" eşitlik temellerine değil, *aequitas civilise*, demem o ki, kamu çıkarının gözetilmesine, öncelik verilmektedir. Lakin bu uygulama başlı başına hizmetleri tüm ölümlülerin alışılmış ömürleri ile sınırlı olan avukatlar ve yargıçların bilgeliklerinin bir meyvesidir. Böyle bir uygulama hiç olmazsa planlı ve sürekli takip edilen bir politika olarak tüm mahkemelerde geleneksel hale gelseydi, bunun son derece yararlı bir şey olduğu ortaya çıkabilirdi.

Görebildiğim kadarıyla bu açıklamalar hukukun bir *sanat* haline getirilmesi ile alakalı olanaklı sistematizasyonu ve benzer nitelikteki başka sorunları gündeme getirmekte uygundur.

Anlaşılan o ki çok sayıda şaheserin taklide dayalı zihinsel faaliyetlere epey faydası dokunuyor. Şöyle bir deyiş vardır: Homeros olmamış olsaydı, Vergilius diye birisi de olmazdı; Vergilius olmasaydı, Tasso da olmazdı. Atasözüyle ifade edersek: "İcatlara eklemeler yapmak kolaydır".

İmdi, beri taraftan, bir başka ve daha büyük bir avantaj ise yaratıcı dehadır. Hukukçuların şöyle bir ilkesi vardır: "zilyetlik mülkiyet hakkının en büyük delilidir". Dolayısıyla, pek çok davada mucitler zaman ve önem bakımından önde gelirler ve itibarları bakımından hep tek başına kalırlar. En seçkin sanat şaheserlerinin ilgili alandaki öğrencilere yardımcı olmak yerine onlara engel olduğunu söylesem ne derdiniz? Şaşırtıcı gelebilir ama maalesef bu doğru.

Bizlere sanat şaheserleri bırakanların gözlerinin önünde doğada var olan en iyi şeyler hariç taklit edecekleri hiçbir model yoktu. Gerçi, taklit etmek için en önemli sanat şaheserlerini -mesela en iyi tabloları- model alanlar çoğu zaman daha iyilerini yaratamazlar. Bunun nedeni, doğanın, sanatın her bir dalında sunmak zorunda olduğu mükemmelliğe, ilk ortaya çıkan sanatçılar tarafından el konulmasıdır, aksi halde, bu sanatçılar, büyük sanatçılar olamazlardı. Bunlarla aşık atmak imkansızdır, zira taklitçilere ne öncellerinin hayal gücü ne de onların sahip olduğu coşkunun canlılık ve bereketi; ne bu coşkunun beyinden ellere aktarılmasını sağlayan benzer sinir yapısı ne de aynı teknik tecrübe ve kompozisyon becerisi bahşedilmiştir. Taklitçi kimseler öncellerini aşamadıklarından veya onlarla aynı düzeyde olmadıklarından, onların başarılarının gölgesinde kalırlar.

Titian bu gerçeğin hakkını teslim etmiş ve dillendirmiştir. Venedik'te resim yaptığı vakitler, V. Charles'ın sefiri Francisco Varga, Titian'a "neden böylesine vıcık vıcık boyalı bir resim tarzı kullandığını öyle ki fırça darbelerinin katırtırnağı gibi göründüğünü," sormuştur. Titian bu soruyu şöyle yanıtlamıştır: "herkes ustalaştığı sanatta mükemmellik için övgüyü aramalıdır

ve taklitçinin şöhreti değersizden de değersizdir.” Titian şunu söylemeye çalışıyordu: Mikelanjelo, üslubunun güzelliğinden; Rafael ise nezaketinden dolayı üne kavuştukları için Titian tamamen farklı bir yol izlemekte kararlıydı.

İzninizle bir konuya daha işaret etmeliyim; Farnese Hercules’e ve antik heykelciliğin diğer başyapıtlarına (Protogenes’in Ialysus’u ve Apelles’in Venüs’ü gibi tablolar bizlere ulaşamamıştır) sahip olmamız, heykel sanatımızın olgun meyve vermesini engellemiştir; oysa resmimiz mükemmellikte zirve yapmıştır. Eğer bu konudaki görüşlerim hatalıysa, lütfen söyler misiniz niçin Yunanistan’da, Roma’da hatta kendi aramızda (şu an siyasi değişikliklerle evrilen tarih yazımı ve hitabetten söz etmiyorum) dil, din ve eğitim yöntemleri aynı kalırken, şiirin büyük yaratıcılarının izinden gidenler, banal insanlar ve basit taklitçiler olmuştur? Büyük sanatçılara sahip olabilmek için büyük sanat şaheserlerini yok etmek matah bir şeymiş gibi geliyor. Ama böylesi bir şey barbarlığın zalimce bir eylemi olurdu ve pek azımız mükemmellik tacını arzu edebileceğimizden, sanat eserlerimizi başyapıtlarımızı koruyalım ve gelişimini tamamlamamış beyinlerin bu eserlerden yararlanmalarını umalım.

Buna mukabil kendilerine emsalsiz bir deha bahşedilmiş olanlar sanatlarının başyapıtlarını gözlerinden ırak bir kenara kaldırmalı ve doğanın en muazzam yaratımlarının gizemini kendilerine mal etmek amacıyla en mükemmeli yakalamak için çaba göstermeliler.

Hiç şüphesiz tipografik işaret ve harf türlerinin icadı araştırmalarımızda bize büyük destek çıkmaktadır. Matbaa; kitaplara yüksek meblağlar ödenmesi ve el yazmalarını tedarik etmek ve incelemek için uzun süre seyahat etme zorunluluğu gibi, Antiklerin mustarip oldukları dezavantajların üstesinden gelmemizi sağlamıştır. Antikçağ insanların böylesi kitaplara erişimi genellikle reddedilmiştir; bu kitapların sahipleri el yazması suretlerin tek sahibi oldukları için bunun sağladığı ayrıcalığı paylaşmak istemiyorlardı. Alışılmışın aksine günümüzde kitaplar, her yerde bol miktarda ve çeşitte mevcuttur; hem Ptolemaic kralarda hem de herhangi bir kimsede vardır hatta fiyatları da oldukça makuldür. Bununla birlikte, kitapların bolluğunun ve ucuzluğunun daha az üretken olmamıza yol açmasından korkmaktayım; büyük ve şatafatlı akşam ziyafetlerinde kusana kadar yiyen; hatta normal ve besleyici yemeklerden uzaklaşan; özenle hazırlanmış fakat sağlıklı olmayan öğünlerle tıkmayı tercih eden kimselere dönüşebiliriz.

İşin gerçeği, kitapların elle yazıldığı zamanlarda sadece itibarları sınanmış ve oturmuş yazarların kaleme aldığı eserler çoğaltılırdı, zira yalnızca bu kitaplar çoğaltma zahmetine girmeye ve emeğine değer yapıtlardı hatta böylesi kitapların fiyatı genellikle çok yüksek olurdu öyle ki öğrenciler kendileri yazarak bu kitapları çoğaltmak zorunda kalırlardı. Günümüzde bundan daha iyi bir alıştırma olamaz; metin üzerinde derinlemesine düşünürüz ve telaşsız ya da kesintisiz sakin bir kafayla yazarız. Elle çoğaltarak üstün körü bir bilgiden ziyade özgün metne karşı samimi bir aşinalık kazanırız ve tabiri caizse yazarın kendisine dönüşürüz. Bu nedenle ikinci sınıf yazarlar kitap çoğaltmak konusunda kabak tadı vermişlerdir; buna mukabil genel kamu yararı adına seçkin yazarlar büyük saygı görür ve el üstünde tutulurlar. Bu yüzdendir ki Bacon'ın, barbar istila akınlarında önemli yazarların denizin dibini boylarken, önemsiz yazarların suyun yüzeyinde kaldıklarına dair beyanında doğru-

luktan çok ince bir nükte vardır. Buna karşılık bilimin her dalında eserlerinin elle çoğaltılması marifetiyle bizlere kadar ulaşanlar en seçkin yazarlar olmuştur. Bu ya da şu kitabın kaybolması tamamen rastlantı eseridir.

Hafızam beni yanıltmıyorsa (henüz yaşlı bir adam sayılmam) öylesine ünlü yazarlar gördüm ki eserleri onlarca baskı yapmıştı; şu an bu yazarlar hem hor görülüyor hem de küçümseniyorlar. Diğer yazarlar ise hiç okunmadılar hatta yıllarca adları bile anılmadı ta ki en sonunda tesadüfen alim kişiler tarafından yeniden keşfedilip ilgi duyulana kadar. Bazı araştırma konularını şiddetle reddeden mümtaz bilginler gördüm; bunlar hele şükür fikirlerini değiştirdiler de şimdi tamamen bu konuları araştırmakla meşguller. Bu durum birkaç şekilde izah edilebilir. Her dönemin o döneme damgasını vuran kendine özgü bir "tini", bir ruhu vardır. Güzellik gibi yenilik de modası geçtikten sonra belirgin hale gelen bir takım kusurları beğendirir. Çalışmalarından bir kazanç elde etmek isteyen yazarlar zamanın modasına uyarlar. Edebiyatın kendine has dalı, mensubu ve modası vardır; edebiyat cumhuriyetinde iktidarı ele geçirme ve elinde tutma gizemi içinde uygulanan kurallar vardır. Üstelik özellikle genç ve alçak gönüllü öğrenciler büyük üstatların isimlerinden etkilenirler.

Bana kalırsa çalışmalarımız yüzyılların hükmüyle yönlendirilmelidir; gelin eğitim yöntemlerimiz onların himayesi altında olsun ve korunsunlar. Öncelikle kadim eserler okunmalıdır zira onlar güvenilirliklerini ve otoritesini kanıtlamışlardır. Gelin eski eserleri modernlerin kalitesini ve sağlamlığını ölçmek için mi-henk taşı olarak kullanalım.

XIV

Üniversitelere gelince, şaşırtıcı olan gerçek şudur ki Antik çağ insanların; genç erkeklerin, koşu yarışı, atlama, boks, cirit ve disk atma, yüzme hatta yıkanma gibi idmanlar yaparak kendilerini zinde tutup çevikleştirdikleri yerlerde, tabiri caizse, insan bedeni için üniversiteleri, eş deyişle, hamamları ve atletizm sahaları, vardı amma ve lakin genç beyinlerin geliştirilip güçlendirilebileceği üniversiteler kurmayı katiyen düşünmemişlerdi.

Yunanistan'da, tek bir filozof bir bütün olarak tüm üniversiteyi kendi içinde sentezlemişti. Yunan dili muhtemel gelişmeler açısından öylesine verimlidir ki hem günlük yaşamın sıradan tüm hadiselerini hem de münasip bir dille söylemek gerekirse bütün bilimlerin ve sanatların en derin ve anlaşılması güç fikirlerini bile ifade edebilecek derecede uygun bir dildi; kaldı ki bu terimlerin güzelliği, uygunlukları ve etkileyici üsluplarıyla doğru orantılıdır. Yunan kanun yapma dehası öylesine müstesnaydı ki diğer uluslar kendilerine kanunlar aktarmak üzere Yunanistan'a gelirlerdi; Yunanistan ise bu uluslardan kanunlar aktarma ihtiyacı duymazlardı. Bu durum Helenlerde diğer uluslar karşısında büyük üstünlüklere sahip oldukları fikrini uyandırmıştı. Helenler kendini beğenmişliklerinin bir emaresi olarak şöyle bir soru sormayı adet edinmişlerdi: "Yunan mısınız yoksa barbar mısınız?" sanki kendilerini dünyanın yarısına bedel hissediyorlar ve kendilerini daha iyi olan tarafta görüyorlardı.

Hal böyleyken, Yunanlılar bütün sanatların ve bilimlerin, anası, ebesi ve bakıcısı olan felsefenin gelişimine yoğun bir ilgi gösterdiklerinden hatta felsefi alanda otoriteye bel bağlamayıp asıl erdemler dışında kalan şeyler hakkındaki tüm sorunları tartışmaya açtıklarından, her Yunan filozofu gerek seküler gerekse dini ilimlerin tamamında ustalık kazanabiliyordu; hatta öğrenciler, kamuyu ilgilendiren meselelere dair bilinmesi gereken her ne varsa, en ince ayrıntısına kadar filozoflardan öğreniyorlardı.

Romalılarda durum biraz farklıydı. Her ne kadar dilleri kendilerine özgü olmasa hatta diğer dillerden türemiş olsa da, Ro-

malılar, iftiharla tüm çabalarını bir Roma sözcüğünün başka dillerden türediğini ispatlamaya harcarlardı.

...“Yunancadan gelen, ama birazcık değiştirilmiş olan”
[Horatius, *Ars poetica* 53]

sözcüklere gelince; Romalılar, sahip oldukları sözcüklerden birinin kendilerine ait olmadığını kabul etmektense, anlamsız, hatalı, aptalca yorumları yeğlediler. Yasalarını büyük ölçüde Yunanistan’dan ödünç almış olmalarına rağmen, onları kendi siyasi sistemlerine yedirme konusunda büyük bir marifet sergilediler öyle ki bu yasalar sanki kendi topraklarında kendiliğinden bitivermiş gibi görüldüler. Gerek dil gerekse hukuk bakımından Romalılar Yunanlılarla aynı seviyedeydiler. Üniversite ihtiyacı Yunanlılara kıyasla Romalılar tarafından daha az hissedildi, zira, daha önce de belirttiğim gibi, onlar bilgeliğin hem sanata hem de hukuka bağlı olduğunu düşünüyorlardı hatta siyasi ilişkilerin gündelik telaşı içinde bu konuda ustalaştılar. Asilzadeler, üniversitelere yönelik bir ihtiyaç hissetmek şöyle dursun, hukuk ilmini sanki devletin *arcanum*uymuşçasına (sırrıymuşçasına) gizli tuttuklarından, Romalılar üniversiteler kurulmasına hiçbir şekilde alaka göstermediler.

İmdi, cumhuriyetin prensliklere dönüşmesiyle birlikte hukuk biliminin bir hukuk öğretisi olarak yaygınlaştırılması imparatorların ilgisini çektiğinden, bu disiplin, pek çok yazar ve doktorin okulların bölümleri aracılığıyla zamanla daha kapsamlı alanlara yayıldı. Düzenli öğretim kurumlarının değeri anlaşıldı hatta Roma, Bizans ve Beyrut “*Akademileri*” kuruldu.

Üniversitelere duyulan ihtiyaç oldukça fazladır. Kutsal Kitap hakkında, ilaveten, Doğu dilleri hakkında hatta havariler zamanından tutun da modern zamanlara kadar uzanan kimisi Asya’da, kimisi Avrupa’da, kimisi Afrika’da farklı ülke ve şehirlerde düzenlenen kilise Konseylerine ait esaslar hakkında, derinlemesine bilgi sahibi olmamız gerekiyor. Roma ve Lombardiya hukuku, feodal yasa ve geleneksel kamu hukukumuza lanse edilen

Yunan, Latin ve Arap kuramları hakkında bilgi edinmeliyiz. El yazmalarındaki tahrifata, eser hırsızlığına, sahteciliğe, yabancı eller marifetiyle yazıya sözcük veya cümle ekleyerek özgün eserleri tanınamızı ve yazarın asıl kastettiği şeyi kavramamızı zorlaştıran hususlara karşı önlem almalıyız. Bilmemiz gereken şeyler uzun zaman önce yitip gitmiş milletlerin yazarları tarafından şu an ölü olan dillerde kaleme alınmış pek çok kitapta yazılıdır. Bu kitaplar, bozulmuş kanunlardaki genellikle bilinmeyen geleneklere dair kinayeler içerir; bundan ötürü, herhangi bir bilime ya da sanata erişim bizim için öylesine zorlaşmıştır ki şu an hiç kimse tek bir konu üzerinde bile uzmanlaşmamaktadır. Bu durum üniversitelerin kurulmasını gerekli kılmıştır. Tüm bilgi dalları, bu üniversitelerde, her biri belli bir alanda isim yapmış, seçkin ve önemli kişiler olan çok sayıda akademisyen tarafından öğretilir. Gerçi bu avantaj bir dezavantajla dengeleniyor. Geçmişte felsefenin bağrına basıp birlik duygusuyla canlandırdığı bilimler ve sanatlar günümüzde hiç de asıllarına uygun olmayan bir şekilde parçalanmış ve bölünmüştür. Filozoflar eskiçağda tutarlılıklarıyla nam salmışlardı; eylemleri hem uzmanı oldukları kuramlarıyla hem de kuramlarını açıklama yöntemleriyle tam uyumluydu. "Hiçbir şey bilmediğini" ileri süren Sokrates kendi girişimiyle bir konuyu asla tartışmaya açmadı; aksine, Sofistlerden bir şeyler öğrenmeye istekliymiş gibi görünürdü. Sokrates'in şöyle bir huyu vardı: bir dizi sıkı sorular sorar; aldığı yanıtlardan hareketle çıkarımda bulunur ve işini bununla sınırlı tutardı. Buna mukabil ana ilkeleri, aklın her şeyin ölçüsü olduğu ve bilge kişinin kendisini herhangi bir şeyle ilgili "önemsiz fikirler"le meşgul etmemesi olan Stoacılar, gereksinimleri ile uyumlu bir dizi sorgulanamaz hakikatler tesis etmişler ve bunları sürekli birbirine bağlama ve ikincil önermeler marifetiyle şüpheli sonuçlarla bağdaştırmışlar hatta argüman aracı olarak *sorites* figürlerini kullanmışlardı. Hakikate ulaşmak için duyularla aklın beraber kullanılması düşüncesinde olan Aristoteles tasımlardan yararlanmış ve somut durumlarda belirsizliği ortadan kaldırmak ve hakikate erişebilmek için bazı tü-

mel önermeler koyutlamıştır. Bilgi edinmede duyu algısının yegane yol olduğunu ileri süren Epiküros muhaliflerine ne herhangi bir önerme sunmuş ne de onların kendisine bir tane sunmasına imkan tanımıştır amma ve lakin olguları en basit ve en yalın bir dille açıklamıştır.

Günümüzde bir Aristotelesçinin ola ki öğrencilere söylem sanatı dersleri verdiği yerde öğrencilere fiziği bir Epikürosçu; metafiziği ise bir Kartezyen öğretir. Bu öğrenciler, tıp kuramını bir Galenciden iştirken, bunun uygulamasını bir kimyacidan öğrenebilirler; Jüstinyen Enstitülerinde Accursius'un talebelerinden eğitim alabilir; ola ki Antoine Favre'nin çömezleri tarafından Pandekt hukuku alanında yetiştirilirler hatta Alciati'nin bir öğrencisi tarafından *Kanunnameler* konusunda eğitilirler. Sonuç olarak, öğrencilerin eğitimi öylesine çarpık ve sapkın bir haldedir ki bazı açılardan gerçekten çok iyi bir şekilde yetiştirilmiş olmalarına rağmen bütünlüklü olarak her şey hesaba katılığında talim ve terbiyeleri (üstelik bütünlük gerçekte bilgelik fidanıdır) abuk sabuktur. Böylesine ciddi bir eksikliğe meydan vermemek için, profesörlerimizin, tüm bilgi disiplinlerini, dinimiz ve içinde yaşadığımız siyasi düzenin ruhuyla uyumlu olacak şekilde, tek bir sistem içinde koordine etmelerini tavsiye ediyorum. Bu yolla tutarlı bir bilgi bütünü tesis edildikten sonra bu müktesebatı kamu politikamızın ruhuna uygun düşecek şekilde öğretmek olanaklı hale gelecektir.

Çağımızın araştırma yöntemleriyle antikçağın yöntemlerini kıyaslayarak hatta bunların avantaj ve dezavantajlarını da karşılaştırarak aklıma gelenleri şu an ifade etmiş bulunmaktayım ta ki bizim yöntemlerimiz her bakımdan daha doğru ve daha sıkı olsun.

Şayet fikirlerim doğruysa, varlığımın en büyük meyvesini toplamış olacağım. Sınırlı gücüm el verdiği müddetçe insanlığa faydalı olmak için sürekli bir çaba içindeyim. Şu da var ki uygulamada fikirlerimin yanlış ya da eksik olduğu düşünülürse, onurlu mücadelem ve büyük bir amaca yönelik yürekten çabam beni bağışlatacaktır.

Gerekli olduğunda tehlikeyle yüzleşmek cesaret göstergesi-yken riske girmeye hiç gerek yokken risk almanın cahil cesareti olduğuna itiraz edilebilir. Birisi çıkıp da "niçin bütün bilimler hakkında bilgi gerektiren bu konuyu ele alma lüzumu hissettin ki?" diye sorabilir.

Bu soruya cevaben diyorum ki: G. B. Vico olarak böyle şeylerle hiç işim olmaz; gelgelelim, bir belagat profesörü olarak gördüğüm lüzum üzerine böyle bir işe kalkıştım. Bu Üniversite-nin kurucusu olan atalarımız, çeşitli bilimlerin ve sanatların ilkelerinin araştırılması konusunda öğrencilerimizi teşvik etme-si için her yıl bir konuşma yapma görevini bir belagat profesö-rüne vererek, bu profesörün tüm bilim dalları hakkında bilgili olması gerektiğini düşündüklerini açıkça göstermişlerdir. Bü-yük insan Bacon'ın, İngiltere Kralı James'e bir üniversitenin ku-rulması hakkında tavsiyede bulunmak üzere huzura çağrıldı-ğında, eğitim müfredatını baştan sona kendi adlarına önceden tahsil etmedikçe, genç akademisyenlerin belagat çalışmalarına alınmaması konusunda ısrarcı olması sebepsiz değildir.

İnsanoğlunun ortak fikirlerine uygun kelimelerle süslü bir şekilde ve bol miktarda sunulmuş bir bilgelikten başka bir şey olmayan belagat gerçekte nedir? Bütün sanatlarda ve bilimlerde daha önce eğitimden geçmedikçe hiçbir öğrencinin erişim imka-

nı bulamayacağı bir belagat profesörü, kendi eğitim-öğretim görevlerinin gerektirdiği bu konulardan bihaber olabilir mi? Her türden bilgi dalıyla uğraşmak konusunda genç öğrencileri yüreklendirsin hatta öğrenciler bazı şeylerden uzak dursun ve bazı şeyleri idrak etsinler diye bu bilim dallarının avantajları ve dezavantajları üzerinde durmakla görevlendirilen bu kişi böylesi bir bilgiye dair düşüncelerini açıklamada yetersiz olabilir mi?

Bu nedenlerden dolayı bu yükü (öyle bir yük ki omuzlarımın taşıyamayacağı kadar ağır olmasından endişe ediyorum) taşımaya istekli hocalar, bana göre, kanunun dikte ettiği senatör rütbesine geçecek olanlardan daha çok mali imkanlara sahip olmalarına karşın, Roma Ordusu süvari birliği düzeni içinde kalmakta ayak direyen C. Cilnius Maecenas'a, Crispus Sallustius'a ve diğer *equites illustres*'e benzetilmeyi hak ederler. Dolayısıyla, belagat profesörü olarak bu konu hakkında konuşmak benim hem görevim hem de hakkımdır. Beni bu işe azmettiren şey hiçbir surette bir meslektaşımızın prestijini söndürmek ya da kendimi ön plana çıkarmak değildir.

Gördüğünüz gibi ne zaman eksikliklere dikkat çekmek zorunda kalsam yazarları sessizce geçtim; hatta ne zaman onlardan bahsetmem gerekse bunu büyük bir saygıyla yaptım, zira böylesine yüce kişileri sertçe eleştirmek benim gibi önemsiz birine düşmez. Eksikliklere gelince, onları mümkün olduğunca sıkıntı yaratmayacak şekilde gözler önüne serdim.

Çocukluğumdan beri başkalarının kendi eksikliklerime karşı hoşgörülü olmasını istediğim gibi, başkalarının eksikliklerine karşı hoşgörülü olmayı da kendim için bir kural bildim (ki akranlarımın zayıflığı böyle kutsal bir kuralı ortaya çıkardı) kaldı ki başkaları pek çok önemli işleri hakkıyla yerine getirmişken ve çok az şeyde başarısız olmuşken, ben daha az beceri gerektiren konularda sayısız hatalardan ötürü suçlu olmuş olabilirim.

Mevcut söylevde övünmekten özenle sakındım; konuşmamın başlığı "antikçağın araştırma yöntemlerinin çağımızın araştırma yöntemlerine uygunluğu üzerine" olarak adlandırılabilir-

cekken, ben daha alçakgönüllü ve sıradan bir isimlendirmeyi yeğledim. Amacım,

ışığın parlaklığından duman çıkarmak değil, dumanlı karanlıktan ışık çıkarmaktır.

[Horatius, *Ars poetica* 143]

Her bir üyesinin kendi aklıyla nasıl düşüneceğini bildiği ve en iyisi olduğunu düşündüğü bir yazarı eleştirme hakkının tamamen farkında olduğu bu dinleyici topluluğunun zekasını rencide etmemek için düşüncelerimi cafcaflı kelimelerle süsleme yoluna gitmedim.

Gerçi bir kişi çıkıp şöyle itiraz edebilir: “Konunuzun yeni olduğunu söylediğinizde kesinlikle böbürleniyordunuz”. Hiç de bile. Bir konunun yeni olması aslında bir tavsiye değildir; korkunç ve tuhaf şeyler de birer yenilik olabilir. Fakat yeni şeyler öne sürmek ve onları doğru bir biçimde ele almak hiç şüphesiz övgüye değerdir. Yeni şeyler ortaya atıp onları doğru bir şekilde ele alıp almadığının değerlendirmesini dinleyicilerimin ve ant olsun ki kendilerinden asla kopmayacağım bilginlerin ortak yargısına bırakacağım. Hayatım boyunca, bilgelik konusunda yalnız olduğum kuruntusuna kapıldım; böylesi bir yalnızlık insanı ya bir tanrı ya da bir aptal olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakır.

Sanki her birisini çok iyi biliyormuş gibi öğrenilmiş tüm bilim dallarında uzmanlık sahibi olduğunuzu göstermek ve haklarında mutlak ve iddialı hükümler vermek zorunda olduğunuz bir konu seçmek suretiyle kendinizi tamamen haddini bilmez bir kimse olarak gösterdiğiniz ileri sürülecektir. Bu itirazı savuşturmak için onu her kim zorlamak isterse, vermiş olduğum hükümlerin türleri üzerinde derinlemesine düşünmesi hususunda ona yalvarıyorum. Bırakalım bu kişi belli bir öğretinin bazıları için faydalı ya da zararlı olduğunu tespit etsin; bırakalım da böylesi bir öğretinin yol açabileceği muhtemel zarardan nasıl kaçınılabileceğini saptasın. İşte bu kişi tüm bu konuları ve

bütün her şeyi, birini diğerlerinden daha fazla olmamak kaydıyla, hepsini birden,

aşırıya kaçmadan [Terence, *The Lady of Andros* 58-59]

araştırmış bir kişinin dışında hiç kimsenin bu konuda hüküm veremeyeceğini anlayacaktır.

Tüm çabasını tek bir araştırma konusuna yoğunlaştırmış; hayatını bu alana adanmış ve bu alanın başka alanlardan kat kat daha önemli olduğunu düşünen hatta kendisine tamamen yabancı olan meselelerde kendi ihtisas alanını uygulama eğilimi gösteren birine rastlamak nadir yaşanacak bir durum değildir. Bu durum ola ki kendimizden ve uğraşlarımızdan ölçüsüz bir keyif almamıza sebep olan doğamızın zayıflığından kaynaklanmaktadır.

Tüm bu konular hakkında yanlış hükümler vermekten çekinsem de asıl korkum uzmanlık alanım olan belagat üzerine hatalı görüşler geliştirmektir.

Yaptığım işin ve bu işi gerçekleştirme yöntemimin savunması olarak bunları dile getirdikten sonra, müsaadenizle, beni olası hatalardan kurtarmak adına, bahsettiğim konuları, soyut anlamlarına somut atıflarda bulunarak ve uygun bir biçimde eleştirmek isteyen herhangi bir kişiye karşı çok minnettar kalacağımı ifade etmek isterim. İşte bu kişiye bu yöndeki saf niyetinden dolayı dualarım hiçbir zaman eksik olmayacaktır.

GIAMBATTISTA VICO

Çağımızın Araştırma Yöntemleri Üzerine

Çağımızın Araştırma Yöntemleri Üzerine Vico'nun ilk özgün felsefe kitabıdır. Vico bu kitapta, bilimcilik karşısında hümanizma tartışmasına önemli felsefeci savlarla katkıda bulunur. Klasik ve modern kültürün üstün niteliklerini karşılaştırarak Kartezyen dünya görüşünün sonucu olan bilginin bölümlere ayrılmasını da eleştirir yadsır.

Verum est factum (hakikat yapılmış olandır) önermesi, Vico'nun Kartezyen bilim yöntemine ve Kartezyen felsefeye meydan okuyuşunun özetidir. Vico'nun çalışmaları uzun bir süre sessizliğini korumuş, önemleri, bu görüşlerden etkilenen bazı önemli felsefecilerle yeniden görülür olmuştur.

ISBN: 978-9944795999

9 789944 795999

BilgeSu